

**O'ZBEKISTAN RESPUBLIKASI JOQARI HA'M ORTA ARNAWLI
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

**QARAQALPAQ MA'MLEKETLIK UNIVERSITETI JANINDAG'I
PEDAGOG KADRLARDI QAYTA TAYARLAW HA'M OLARDIN'
QA'NIGELIGIN JETILISTIRIW AYMAQLIQ ORAYI**

«TASTIYIQLAYMAN»

Aymaqliq orayi direktori

K.Ubaydullaev

“ _____ ” _____ 2015 jil

“Geografiya pa'nin oqitiw metodikasi”

MODULI BOYINSHA

OQIW- METODIKALIQ KOMPLEKS

Du'ziwshiler:

dots. G.A.Xodjaeva

NO'KIS-2015

MAZMUNI

IS BAGDARLAMA	3
LEKTSIYA TEKSTI	12
1-tema: JOQARI TA'LIMDE OQITIWDIN' METODLARI.....	12
2-tema: STUDENTLERDIN' O'Z BETINSHE TA'LIMIN SHO'LKEMLESTIRIW METODIKASI.....	28
3-tema: TA'LIM PROTSESSINDE JETIK INFORMATSION- TEXNOLOGIYALARDI QOLLANIW METODIKASI.....	32
TEST SAVOLLARI	49

IS BAGDARLAMA

I. Moduldin' maqseti ha'm waziypasi

“**Geografiya pa'nin oqitiw metodikasi**” moduldin' maqseti-Joqari ta'lim orinlari “Geografiya” ta'lim bag'darlari ha'm qa'niygelikleri professor-oqituwshilarinin' pedagogikalik iskerligine teoriyaiq ha'm ka'siplik tayarliqti ta'miynlew ha'm jan'adan jaratiw, ka'siplik komponentti rawajlantiriw tiykarinda ta'lim- ta'rbiya protsesslerin sapali sho'lkemlestiriw ha'm basqariw boyinsha bilim ko'nlikpe ha'm ta'jriybeni bekkemlewge qaratilg'an.

Moduldin' waziypasi: pedagogikalik kadrlar tayarlig'ina qoyilatug'in talaplar, ta'lim ha'm ta'rbiya haqqindag'i hu'jjetler, geografiya pa'ninin' actual mashqalalari ha'm zamanago'y kontseptsiyalari, pedagogtin' shaxsiy ha'm ka'siplik axbarot maydanin (joybarlaw) sho'lkemlestiriw, pedagog kadrlardin' ta'jriybesin asiriw sapasin bahalaw isleri, geografiya salasindag'i innovatsiyalar ha'm actual mashqalalar mazmunin u'yreniwge bag'darlawdan ibarat.

II. Moduldi o'zlestiriwge qoyilatug'in talaplar

Ku'tilip atirg'an na'tiyjeler: Tin'lawshilar i “**Geografiya pa'nin oqitiw metodikasi**” modulni o'zlestiriw arqali to'mendegi bilim, ko'nlikpe ha'm ta'jriybege iye boladilar:

- O'zbekistan Respublikasi Konstitutsiyasi, ta'lim salasinda ma'mleket siyasati ha'm basqa nizamshiliq ha'mde huquqiy – normativlik hu'jjetlerdi;
- “Ta'lim haqqinda”g'i nizam, Kadrlar tayarlaw milliy da'sturi ha'm basqa nizam hu'jjetlerinin' qabil etiliwi, ma'nisi ha'm a'hmiyetin;
- Ta'lim sistemasin rawajlantiriwdin' basil bag'darlari;
- Ta'lim sistemasinda sa'wbet ha'm kommunikativ protsesslerdin' forma ha'm nizamliqlarin;

- Pedagogikaliq protsessler nizamliqlari ha'm shaxsti oqitiw, ta'rbiyalaw, rawajlantiriwdin' zamanago'y teoriyasi ha'm texnologiyalarin;
- Ta'lim salasindag'i innovatsiyalardi;
- Ta'limdi axborotlastiriw texnologiyalarin;
- Geografiyanin' son'g'i jetiskenliklerin;
- Geografiya pa'nlerin oqitiwdag'i aldag'i shet el ta'jriybelerin;
- Geografiya salasinda izertlewlerdi alip bariw usillari;
- Oqitiwshinin' innovatsion iskerligin;
- Zamanago'y zamanago'y ta'lim metodlari;
- Pedagogikaliq iskerlik tiykarlarin **biliwi kerek**.

Tin'lawshi:

- Ta'lim-ta'rbiya protsessleri maqsetine erisiwde mekemenin' iskerligin ta'miynlew;
- Ta'lim-ta'rbiya protsesslerin rawajlantiriwg'a qaratilg'an innovatsiyalardi islep shig'iw ha'm en'giziw;
- Ta'lim sapasin baqlay aliw;
- Oqiw –metodikaliq hu'jjetlerdi jarata aliw;
- Ta'lim protsessinde axborot kommunikatsiya texnologiyalarinan paydalaniw;
- Pedagogikaliq iskerlikke innovatsiyalardi usiniwdin' paydali formalarinan paydalaniw;
- Zamanago'y pedagogikaliq texnologiyalardi ta'im protsessine en'giziw;
- Virtual labaratoriya islerin jaratiw ha'm qollaw;
- Shet tilindegi dereklerden pedagogikaliq iskerlikde paydalana aliw;
- Electron oqiw materiallarin jaratiw texnologiyalarin biliwi ha'mde olardan ta'lim protsessinde paydalaniw;
- Pedagoklarda ka'siplik komponentlikti rawajlandiriw protsessinde o'z- o'zin rawajlantiriwg'a bolg'an an'li mu'tajlikti formalantiriw;
- Shaxsiy pedagogikaliq ha'm metodologiyaliq ma'deniyatti rawajlantiriw;

- Ta'lim protsessin sho'lkemlestiriv ha'm basqariw;
- O'zbekistan Respublikasindag'i normativlik hu'jjetler sistemasindag'i o'zgerislerdi a'meliyatqa en'giziv ko'nlikpelerine iye boliv lazim.

Tin'lawshi :

- Psixalogiyaliq-pedagogikaliq diagnostikanin' zamanago'y metodlarinan paydalaniw;
- Geografiya pa'nlerinen innovatsion oqiw shinig'iwlarin loyihalaw, a'melge asiriv, bahalaw, quramalastiriv;
- Geografiya pa'nlerinen oqitiwdin' didaktikaliq ta'miynatin jaratiw;
- Kommunikativ waziypalardi sheshiw texnologiyalarin, ka'siplik sa'wbet usullarinan paydalaniw, birge islesiw islerin alip bariw ta'jriybelerine iye bolivi za'rur.

III. Moduldin' oqiw rejedegi basqa pa'nler menen baylanislig'i ha'm u'zliksizligi.

Modul mazmunin oqiw rejedegi "Geografiya pa'ninin' rawajlaniv strategiyasi ha'm ilimiy- texnikaliq rawajlanivi", "Geografiya pa'nin oqitiw metodikasi", "Geografiya pa'ninin' didaktikaliq ta'miynati", AKT ha'm basqa barliq blok pa'nleri menen u'zliksiz baylanisqan jag'dayda olardin' ilimiy-teoriyalik, a'meliy tiyarlarin ashiv beriwge xizmet etedi.

IV. Moduldin' joqari ta'limdegi

Pa'n joqari a'lim mekemeleri pedagog kadrlarinin' ka'siplik tayarlig'i da'rejesin rawajlantiriv, olardin' joqari pedagogikaliq ta'jriybelardi u'yreniwleri ha'mde zamanago'y ta'lim texnologiyalarinan paydalaniw boyinsha ta'jriybe ha'm ko'nlikpelerdi bekkemlestirivge qaratilg'anlig'i menen a'hmiyetli bolip tabiladi.

V. Modul boyinsha saatlar bo'listiriliwi

№	Modul temalari	Tin'lawshinin' oqiw juklenbesi, saat					
		Ha'mmesi	Auditoriyaoqiw juklenbesi				O'zbetinshe ta'lim
			Ja'mi	Jumladan			
				Teoriyaliq	A'meliy	Ko'shpe shinig'iw	
1	Joqari ta'limde oqitiwdin' metodlari	8	6	2	4		2
2	Studentlerdin' o'z betinshe ta'limin sho'lkemlestiriw metodikasi	8	6	2	4		2
3	Ta'lim protsessinde jetik informatsion-texnologiyalardi qollaniw metodikasi	6	4	2	2		
	Ja'mi	20	16	6	10		4

TEORIYALIQ SHINIG'IWLAR MAZMUNI
1-tema: JOQARI TA'LIMDE OQITIWDIN' METODLARI (2 saat)

REJE:

1. METODIKA TU'SINIGI. JOQARI TA'LIMDE OQITIWDIN' METODLARI.
2. JOQARI TA'LIMDE LEKTSIYA OQIW METODIKASI HA'M LEKTSIYALARDIN' TU'RLERI.
3. A'MELIY SHINIG'IWLAR, SEMINARLAR HA'M LABARATORIYA SHINIG'IWLARIN O'TKERIW METODIKALARI.
4. MAGISTRATURA BASQISHINDA OQITILATUG'IN ARNAWLI PA'NLERDIN' METODIKASI HA'M OLARDIN' O'ZINE TA'N QA'SIYETLERI.

Metodika tu'sinigi. Joqari ta'limde oqitiwdin' metodlari. Joqari ta'limde lektsiya oqiw metodikasi ha'm lektsiyalardin' tu'rleri. A'meliy shinig'iwlar, seminarlar ha'm labaratoriya shinig'iwlarin o'tkeriw metodikalari. Magistratura basqishinda oqitilatug'in arnawli pa'nlerdin' metodikasi ha'm olardin' o'zine ta'n qa'siyetleri.

2-tema: STUDENTLERDIN' O'Z BETINSHE TA'LIMIN
SHO'LKEMLESTIRIW METODIKASI

(2 saat)

REJE:

1. STUDENTLERDIN' O'Z BETINSHE TA'LIMIN SHO'LKEMLESTIRIW METODIKASI
2. KURS JUMISLARI HA'M PITKERIW QA'NIYGELIK ISLERIN JAZIW HA'M OLARG'A BASSHILIQ ETIW METODIKASI.
3. JOQARI TA'LIM MEKEMESI AXBAROT-RESURS BAZASINAN PAYDALANIW METODIKASI.

Studentlardin' o'z betinshe ta'limin sho'lkemlestiriw metodikasi. Kurs jumislari ha'm pitkeriw qa'niygelik islerin jaziw ha'm olarg'a basshiliq etiw metodikasi. Joqari ta'lim mekemesi axbarot-resurs bazasidan paydalanilw metodikasi.

3-tema: TA'LIM PROTSESSINDE JETIK INFORMATSION- TEXNOLOGIYALARDI QOLLANIW METODIKASI (2 saat)

REJE:

- 1. TA'LIM PROTSESSINDE JETIK INFORMATSION-TEXNOLOGIYALARDI QOLLANIW METODIKASI**
- 2. ZAMANAGO'Y INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARI HA'M OLARDIN' TU'RLERI.**
- 3. JOQARI TA'LIM SISTEMASINDA OQIW PROTSESSIN SHO'LKEMLESTIRIWDIN' INTERAKTIV USILLARI.**

Ta'lim protsessinde jetik informatsion-texnologiyalardi qollaniw metodikasi. Zamanago'y innovatsion ta'lim texnologiyalari ha'm olardin' tu'rleri. Joqari ta'lim sistemasinda oqiw protsessin sho'lkemlestiriwdin' interaktiv usillari.

A'MELIY SHINIG'IWLAR TEMASI HA'M

MAZMUNI

A'meliy shinig'iwlardi "Kishi toparlarda islew", "Do'ngelek stol a'trapinda sa'wbeti" ha'm basqa ta'lim metodlaridan paydalanilg'an halda sho'lkemlestiriw ko'zde tutilg'an. Bunda oqiw protsessinde paydalanilatug'in zamanago'y metodlarinin', pedagogikalik ha'm axbarot texnologiyalarinin' qollaniliwi, lektsiyalar oyinsha zamanago'y kompyuter texnologiyalari ja'rdeminde multimediyali usiniw tayarlaw, a'meliy shinig'iwlarda pedagogikalik ha'm axbarot-kommunikatsiya texnologiyalaridan ken' paydalanilw, jetik ta'jriybelerin u'yretiw ha'm en' jaydiriw na'zerde tutiladi.

1-tema: JOQARI TA'LIMDE OQITIWDIN' METODLARI (4 saat)

REJE:

1. METODIKA TU'SINIGI. JOQARI TA'LIMDE OQITIWDIN' METODLARI.
2. JOQARI TA'LIMDE LEKTSIYA OQIW METODIKASI HA'M LEKTSIYALARDIN' TU'RLERI.
3. A'MELIY SHINIG'IWLAR, SEMINARLAR HA'M LABARATORIYA SHINIG'IWLARIN O'TKERIW METODIKALARI.
4. MAGISTRATURA BASQISHINDA OQITILATUG'IN ARNAWLI PA'NLERDIN' METODIKASI HA'M OLARDIN' O'ZINE TA'N QA'SIYETLERI.

Metodika tu'sinigi. Joqari ta'limde oqitiwdin' metodlari. Joqari ta'limde lektsiya oqiw metodikasi ha'm lektsiyalardin' tu'rleri. A'meliy shinig'iwlar, seminarlar ha'm laboratoriya shinig'iwlarin o'tkeriw metodikalari. Magistratura basqishinda oqitilatug'in arnawli pa'nlerdin' metodikasi ha'm olardin' o'zine ta'n qa'siyetleri.

2-tema: STUDENTLERDIN' O'Z BETINSHE TA'LIMIN SHO'LKEMLESTIRIW METODIKASI (4 saat)

REJE:

1. STUDENTLERDIN' O'Z BETINSHE TA'LIMIN SHO'LKEMLESTIRIW METODIKASI
2. KURS JUMISLARI HA'M PITKERIW QA'NIYGELIK ISLERIN JAZIW HA'M OLARG'A BASSHILIQ ETIW METODIKASI.
3. JOQARI TA'LIM MEKEMESI AXBAROT-RESURS BAZASINAN PAYDALANIW METODIKASI.

Studentlerdin' o'z betinshe ta'limin sho'lkemlestiriw metodikasi. Kurs jumislari ha'm pitkeriw qa'niygelik islerin jaziw ha'm olarg'a basshiliq etiw

metodikasi. Joqari ta'lim mekemesi axbarot-resurs bazasidan paydalanilgan metodikasi.

3-tema: TA'LIM PROTSESSINDE JETIK INFORMATSION- TEXNOLOGIYALARDI QOLLANILGAN METODIKASI (2 saat)

REJE:

1. TA'LIM PROTSESSINDE JETIK INFORMATSION-TEXNOLOGIYALARDI QOLLANILGAN METODIKASI
2. ZAMANAGO'Y INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARI HA'M OLARDIN' TU'RLERI.
3. JOQARI TA'LIM SISTEMASINDA OQILAR PROTSESSININ SHO'LKEMLESTIRILGAN INTERAKTIV USULLARI.

Ta'lim protsessinde jetik informatsion-texnologiyalardi qollanilgan metodikasi. Zamanago'y innovatsion ta'lim texnologiyalari ha'm olardin' tu'rleri. Joqari ta'lim sistemasida oqilarning protsessinun sho'lkemlestirilgan interaktiv usullari.

O'Z BETINSHE TA'LIM TEMALARI

1. Geografiya fanining ha'zirgi zamon mashqalalari.
2. Geografiya fanida shet el va ta'lim usullarini o'rganish.
3. Geografiya fanining ta'lim usullari va ta'lim usullarini o'rganish.
4. Joqari ta'lim usullarida geografiya fanini oqitish mashqalalari ha'm olardin' shahimlari.
5. Geografiya fanini oqitish protsessinde zamanago'y axbarot kommunikatsiya usullari.
6. Geografiya fanining ta'lim usullarini integratsiya.
7. Geografiya fanini oqitishda g'arazsiz ta'limni bekkemlew ma'seleleri.
8. Geografiya fanining ta'lim usullarini oqitishda basqishlari.
9. Geografiya fanini oqitishda pedagogikaliq texnologiyalardin' orni.
10. O'zbekistonda geografiya fanini oqitishda ta'lim usullarini oqitish haqqindagi reformalar.

11. Joqari ta'lim orinlarida geografiya salasida ilimiy-izertlew islerin jetilistiriw ma'seleleri.

A'DEBIYATLAR:

1. Azizxodjaeva N.N. «Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat» CHO'lpon: 2005. 213 b.
2. Gulomov S.S., A.X. Abdullaev. «Virtualnie stendi' dlya imitatsii funktsiy uchebni'x masterskix i laboratorni'x ustanovok». MVSSO. T., 2002. 98 s.
3. Sattarov I., B.G'. Qodirov, U.SH. Begimqulov. «Kompyuterda laboratoriya ishlari». T. TDPU nashriyoti. 2002. 143 b.
4. Tolipov O', Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari – T.: 2006. 163 b.
5. Usmonova E.Z. O'quvchilarda o'z betinshe tafakkurni qanday shakllantirish mumkin? - T.: TDPU, 2000. 122 b.
6. Xolmurodov R.I., M.H, Lutfullaev. “Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida o'qitish”, T.: O'zRFA «Fan», 2003. 176 b.

INTERNET MAG'LIWMATLARI:

1. <http://www.press-service.uz>
2. <http://www.gov.uz>
3. <http://www.lugat.uz>
4. <http://www.uz>
5. <http://www.infocom.uz>
6. <http://www.press-uz.info>
7. <http://www.uforum.uz>
8. <http://www.xabar.uz>
9. <http://www.ziyonet.uz>
10. <http://www.edu.uz>
11. <http://www.nuu.uz>

LEKTSIYA TEKSTI

1-tema: JOQARI TA'LIMDE OQITIWDIN' METODLARI

REJE:

1. METODIKA TU'SINIGI. JOQARI TA'LIMDE OQITIWDIN' METODLARI.
2. JOQARI TA'LIMDE LEKTSIYA OQIW METODIKASI HA'M LEKTSIYALARDIN' TU'RLERI.
3. A'MELIY SHINIG'IWLAR HA'M SEMINARLAR O'TKERIW METODIKALARI.
4. MAGISTRATURA BASQISHINDA OQITILATUG'IN ARNAWLI PA'NLERDIN' METODIKASI HA'M OLARDIN' O'ZINE TA'N QA'SIYETLERI.

Tayanish so'z: Metodika tu'sinigi. Joqari ta'limde oqitiwdin' metodlari. Joqari ta'limde lektsiya oqiw metodikasi ha'm lektsiyalardin' tu'rleri. A'meliy shinig'iwlar, seminarlar ha'm laboratoriya shinig'iwlarin o'tkeriw metodikalari. Magistratura basqishinda oqitilatug'in arnawli pa'nlerdin' metodikasi ha'm olardin' o'zine ta'n qa'siyetleri.

METODIKA TU'SINIGI. JOQARI TA'LIMDE OQITIWDIN' METODLARI.

Geografiya oqitiw metodikasi - pedagogikanin' quramliq bo'limi bolip, ol didaktika menen tig'iz baylanisqan (didaktika - ta'lim protsesslerinin' uliwma nizamliqlarin u'yreniwshi pa'n). Oqitiwshinin' isi oqiwshini oqitiw ha'm ta'rbiyalasw bolsa, geografiya oqitiwshisi isinin' tiykari - geografiyani oqitiw metodikasi bolip tabiladi. Orta mektepte oqiw protsessi ush tiykarg'i funktsiyalardi islewi kerek: oqiwshilardi oqitiw, ta'rbiyalaw ha'm rawajlantiriw. Oqitiw

funksiyasi - didaktika, ta'rbialaw - ta'rbiya teoriyasi, rawajlantiriv bolsa psixologiya pa'nleri ja'rdeminde u'yreniledi. Geografiya pa'ni ha'm tu'siniklerinin' quramali sistemasi bolip joqarida aytilg'an pa'nler menen o'z-ara ta'sirlesedi. Bul o'z-ara ta'sirlesiw jan'a bilimler sistemasi - geografiya oqitiw metodikasi pa'ninin' jaratiliwina tiykar saladi.

Didaktika - pedagogika ta'lim protsessinin' uliwma nizamliqlarin u'yreniwshi pa'n bolip, ol - ta'lim teoriyasi esaplanadi. Ta'lim teoriyasi to'mendegilerdi o'z ishine aladi:

1. ta'lim teoriyasi
2. ta'lim prinsipleri
3. mektep ta'liminin' mazmuni, usullari, pa'nnin' quramliq formalari.

Basqa pa'nler siyaqli geografiya oqitiw metodikasi u'sh tiykarg'i ma'seleni sheship beredi:

1. ta'lim-ta'rbialiq islerinin' maqseti ha'm waziypalari;
2. ta'lim-tarbialiq islerinin' maqseti ha'm mazmuni;
3. oqiwshilardi sawatli qiliw ha'm ta'rbialaw protsessleri.

Demek, mektepte geografiya oqitiw metodikasi geografiya pa'nin oqitiw protsessinde oqiwshilardin' ta'lim, ta'rbiya ha'm olardin' rawajlaniwi haqqindag'i pedagogikalik pa'n esaplanadi.

Geografiya oqitiw metodikasinin' waziypalari:

1. Geografiyanin' ilimiy tiykarlari menen tanistiriw.
2. Geografiya oqiw kursinin' quramliq sistemasin uy'reniw.
3. Oqiwshilar ta'rbiasinin' mazmuni ha'm metodikasi menen tanisiw.
4. Geografiya oqitiw protsessinde oqiwshilardi t'arbialaw.
5. Mektepte o'tkeriletug'un mimyaliq ta'jriybeler metodikasin uy'reniw.
6. Klassdan tisqari islerdi alip bariw.

Geografiya oqitiw metodikasinin' ta'sir etiw ob'ekti - ha'r xiyli xarakterge, ha'r xiyli qizig'iwg'a ha'm basqa qa'siyetlerge iye bolg'an oqiwshilaresaplanadi.

Geografiya oqitiwshisinin' maqseti ha'm ta'lim-ta'rbiyalıq waziypalari orta mekteptin' maqseti ha'm uliwmalıq waziypalari menen belgilenedi.

1. Oqiwshilarg'a geografiya tiykarların ashıp beriw ha'm olar ta'repinen geografiya tiykarların sanalı tu'rde o'zlestiriwdi ta'miynlew.
2. Awıl xojalıg'i islep shig'ariwinin' geografıyalıq tiykarların ashıp beriw.
3. Oqiwshilarg'a geografiya sanaatinin' jetiskenliklerin ha'm olardı qaysı jolda rawajlantiriwin ko'rsetip beriw.
4. Geografiyanin' en' jan'a jetiskenliklerinen pu'tkil a'meliy turmisimizda qanday paydalanıp atirg'anlıg'ına oqiwshılar itibarin tartiw.
5. Oqiwshilarg'a turmista z'aru'r bolatug'in bilim ha'm ta'jriybeler beriw.
6. Oqiwshılardıń pikirlewin rawajlantiriw, g'arezsizlikke, bilim aliwda aktiv qatnasiswdi u'yreniw kerak..

Pedagogika pa'ninin' bir bo'limi bolg'an geografiya oqitiw metodikasi tekseriwdin' uliwma pedagogikalıq usullarınan: gu'zetiw, ta'lim-ta'rbiya mekemelerinin' hu'jjetlerin u'yreganiw, toplang'an faktlardı analiz etiw, is gipotezasi, pedagogikalıq t'ajriybe, ta'lim-ta'rbiyalıq protsesinin' nizamlıqların tabiwsiyaqlı usullardan paydalaniladi.

JOQARI TA'LIMDE LEKTSIYA OQIW METODIKASI HA'M LEKTSIYALARDIN' TU'RLERI.

Geografiya oqitiw metodikasi pedagogika ha'mde geografiya menen g'ana emes, ba'lkim basqa pa'nler menen da tig'iz baylanisqan, misali: filosofiya, ekonomika, ekologiya, fizika, matematika, tariyx ha'm basqalar.

Geografiya oqitiw metodikasinin' tiykarg'i waziypasi - bolajaq oqitiwshig'a mektepte islew ushin kerekli bilim beriw, ta'jriybe ha'm ko'nlikpelerdi payda qiliw.

Geografiya oqitiw metodikasi belgili izbe-izlikte u'yreniledi. Da'slep orta mektepde geografiya pa'ninin' ta'lim-ta'rbiyalıq funksiyalari ko'rip shig'iladi, son' geografiya oqitiw protsessin sho'lkemlestiriw menen tanisiladi. Kurstin' bul

bo'limunde geografiya oqitiw usullari, oqitiw qurallari, oqitiw formalari, oqitiwshinin' miynetin ilimiy sho'lkemlestiriw siyaqli ma'seleler ko'riledi. Bunnan tisqari studentler geografiyalik ta'jriybeler ko'rsetiwde ko'nlikpelerge iye boliwi, mektep da'stu'rindegi temalarinin' oqitiw metodikasi ha'm mektep geografiyalik maselelerin sheshiw metodikasin iyelep aliwi, sabaqti rejlestiriw, tekst tu'ziw ha'm sabaq beriwdi u'yreniwleri kerek.

Uliwma ta'lim mekteplerdin' ja'ne bir tiykarg'i waziypalarinan biri- o'sip atirg'an awlatti ta'rbiyalaw. Ha'r bir ja'miyet awlatti ta'rbiyalawg'a o'zine ta'n talaplardi qoyar edi. Geografiya sabaqlarinda oqiwshilardi miynet su'yiwge, ilimiy du'nyaqarasti qa'liplestiriwge, ta'biyatti qorg'awdi u'yretiwge ken' imkaniyatlar bar. Oqitiwshi tiykarg'i isti, a'llette, sabaqtin'o'zinde - klassta o'tkeredi, biraq bul maqsette klasstan tis shinig'iwlardan da paydanadi. A'sirese, oqiwshilardi ekologiyaliq ta'rbiyalawda biologiya, geografiya, tariyx, a'debiyat oqitiwshilari menen birgelikte kesheler o'tkerilse maqsetke say bolar edi. Oqiwshilar du'nyaqarasin formalaniwinda pa'nleraral baylanislar da u'lken a'hmiyetke iye. Bunin' tiykarg'i maqseti oqiwshilarda dunyanin' zamanago'y ilimiy birlikti an'latiw.

Geografiya oqitiw metodikasi basqa pa'nler siyaqli, o'z tariyxina iye. Geografiya oqitiw metodikasi aniqlaniwinsha, geografiyanin' payda boliwi ha'm rawajlaniwi menen bir waqitta payda boldi ha'm rawajlandi. A. Lavuaze, D. Dalton, S. Kannitsaro ha'm basqa alimlar tek ilimiy, ba'lkim pedagogikalik iskerlik penen shug'ullanip, metodikanin' rawajlaniwina bir qansha u'les qosqan. GOM-si ilimiy pa'n sipatinda III a'sirdin' ortalarinda payda bolg'an. GOM -nin' ilimiy tiykarlarin jaratiwda M. V. Lomonosov, D. Docuchaev va A. Gumbold a'sirese u'lken rol oynadilar.

M. V. Lomonosov ja'ha'nde birinshi bo'lip, shin fizik geografiya baslamasi degen shig'arma jaratti, fizik geografiyanin' waziypalari, mazmuni, oqitiw usullarin belgilep berdi; lektsiyalardin' arnawli da'stu'rin du'zdi ha'm universitet studentlerine usi da'stu'r tiykarinda lektsiya oqidi.

A'MELIY SHINIG'IWLAR HA'M SEMINARLAR O'TKERIW METODIKALARI.

Geografiya oqitiwdin' maqseti ha'm waziypalari aniq ko'rsetilgen" Geografiya a'meliy turmis benen tig'iz baylanisli boliwi kerek " deb jazadi pedagoglar.

Buring'I awqam da'wirinde geografiya oqitiw metodikasi pedagogikanin' bir bo'limine aylang'an edi. Bul da'wr V. N. Verxovskiy, S. I. Sazonov, S. G. Krapivin, P. P. Lebedev, D. I. Kiryushkin, P. A. Gloriov ha'm ko'pg'ana basqa alimlardin' ati menen baylanisli. Bul waqitta o'zin keyinshelik aqlamag'an "proektler metodi", "Dalton-plan", "brigada usuli" ken' rawajlandi.

Respublikamizdin' elge tanilg'an iri alimlarimiz akad. X. U. Usmonov, akad. O. S. Sodiqov, akad. S. YUnusov, akad. SH. T. Talipov ha'm o'z mekteplerin jaratip, metodikanin' rawajlaniwina bir qansha u'les qosqanlar.

Ha'zirgi ku'nde Respublikamizda ta'lim-ta'rbiya salasinda u'lken reformalar o'tkizilip atir, orta mektep ta'limi sistemasinda salistirmali o'zgerisler gu'zetilip atir. Jan'a oqiw mekemeleri - gimnaziya, kollej, litseylar ashilip atir. Olar bir-birinen o'z oqiw rejeleri, ayrim pa'nlarin, sonin' menen geografiya pa'nin de shuqur u'yreniwi, oqiwshilardi bag'darlang'an oqitiwi menen parq etedi.

Bul protsesste axirg'i jillarda mektep salasinda "Ta'lim haqqinda" nizam qabil etildi.

29 avgust 1997 jilda Respublika Oliy Majlisi IX sessiyada Prezidentimiz I. A. Karimov so'ylegen nutqinda: ". . . ta'lim-tarbiya sistemasin tu'pten o'zgartiriw, oni jan'a zaman talabi da'rejesine ko'teriw, barkamal awlatimiz keleshegine baylanisli bir qansha nizam proyektlari ko'rip shig'iliwi kerek" dep aytg'an edi.

Ta'lim salasin tu'pten reformalaw, oni o'tmishden qalg'an ideologiyaliq ko'z-qaraslar ha'm sarqitlardan toliq azt etiw, joqari ma'naviy ha'm etikaliq talaplarga juwap beriwshi joqari bilimii kadrlar tayarlaw - Milliy da'stu'rinin' maqseti. Bul da'stu'rge ko're ta'lim-ta'rbiya salasinda reformalardi turmisqa endiriw basqishpa-basqish alip bariladi.

Birinshi basqishda (1997-2001j.j.) - jan'a pedagog kadrlar tayarlaw, jan'a oqiw da'stu'rler du'ziw, 3-jilliq ta'lim o'rta arnawli ha'm ka'sip-o'ner bilim jurtlari (kasip kolleji ha'm akademiya litseyi) sistemasina fundament tayarlaw kerek.

Ekinshi basqishta (2001-2005j.j.) - Milliy da'stu'rde ken' ko'lemde toliq a'melge asiriw'ga erisiw kerek.

U'shinshi basqishta (2005 - ha'm keyingi jillar) kadrlar sistemasin bekkemlestiriw ha'm ja'nede rawajlantiriw kerek.

Kadrlar tayarlaw Milliy modelinin' tiyarg'i quramliq bo'limlerinen biri - bul u'zliksiz ta'lim esaplanadi. Ol bilimli konkurent kadrlar tayarlawdin' tiykari bolip, ta'limnin' barliq tu'rlerin o'z ishine aladi.

Oqiwshilardi oqitiwda differensial qatnasqa u'lken itibar berilmekte. Olarg'a oqitiwdin' belgili basqishinda o'zine jaqqan ha'm keyinshelik qa'niyge bolip jetisiwine ja'rdem beretug'in pa'nlerdi tan'law'ga imkaniyat beriledi.

Fundamentallastiriw, gumanitarlastiriw, qa'niygelestiriw, individuallastiriw ha'm kompyuterlestiriw ta'lim salasinin' jetekshi tendensiyalari esaplanadi. Bolajaq oqitiwshilar ushin gumanitar tayarliqti kirgiziw ju'da kerek. Sebebi olar tek'ana geografialiq bilimge, ba'lkim logikaliq, tariyxiy, metodologiyaliq xarakterli bilimlerge iye bolawlari kerek.

MAGISTRATURA BASQISHINDA OQITILATUG'IN ARNAWLI PA'NLERDIN' METODIKASI HA'M OLARDIN' O'ZINE TA'N QA'SIYETLERI.

Oqitiwshinin' a'hmiyetli waziypalarinan biri oqiwshilardi oqitiw, ta'rbiyalaw ha'm rawajlantiriwdi ta'miynleytug'in optimal usuldi tan'lawdan ibarat. Oqitiw usuli bul oqitiwshi ha'm oqiwshilardin' birgeliktegi maqsetine qaray bag'darlang'an iskerligi dep tu'sinse boladi.

Geografiya oqitiw usullari haqqinda jalg'iz pikir joq. Pedagogika a'debiyatinda a) dogmatik, b) illyustrativ, v) evristik usullar bar. "Oqitiw metodi "

tu'sinigine ha'r qiyli ma'nis beriledi. Ba'ziler "metod" so'zinin' awdarmasina tiykarlanip - ("jo'l" degeni) - bul tu'sinik boyinsha o'iwshilardi bilmeslikden bilimdanliqqa alip barsin deydi. Dogmatik, illyustrativ, evristik metodlar a'ne sonnan kelip shiqqan.

Dogmatik (awiz eki - dogmatik) usuli - oqitiwshi materialdi awiz eki, ko'rsetpe qurallarinan paydalanbay, da'lil - isbatsiz oqiwshilardi tartiwdan ibarat.

Ilyustrativ usuli da tayar bilimler usuli esaplanadi. Onin' dogmatik usulinan parqi sonda oqitiwshi oqiw materialin da'lil-isbat, ko'rgizbeli qural menen bayan etedi.

Evristik usuli bolsa oqiwshilardin' o'zleri isleytug'in isi tiykarinda du'ziledi. ("Evrika" - "ashiliw" - "tawdim" - Arximed).

Basqasha etip aytqanda, "izertlew" usuli dep atasa da boladi.

Oqitiwshi beretug'in qural ha'm jollar kompleksi oqitiw metodi (usuli) dep ataladi.

Oqitiw metodlarin tan'lawda to'mendegilerdi esapqa aliw kerek:

1. Oqitiwdin' nizamliliq ha'm prinsipleri
2. Oqitiwdin' maqseti ha'm waziypasi
3. Oqitilatug'in temanin' mazmuni
4. Oqiwshilardin' imkaniyatlari (jasi, tayarlaniw da'rejesi, klasstin' qa'siyetleri)
5. Sirtqi sha'rayatlar (geografiyaliq, jergilikli, islep shig'ariw mekemelerinin' barlig'i ha'm basqalar)
6. Oqitiwshinin' imkaniyatlari.

Oqitiwdin' usul ha'm qurallarina baylanisli bolg'an didaktik prinsipler arasinda YAn Komenskiy zamanasinan baslap aytip kelinggen ko'rsetpelilik prinsipin aytiw kerek. "Ha'mme na'rseni sirtqi sezgi arqali oqitiw kerek" ligi talap etiledi. Sol menen birge basqa uranlar da bar:

- "Ha'mme narse aqil, yat ha'm til ortasinda ratsional halda bo'listirilgen boliwi kerek";
- "Ju'rekten, aqil ha'm qol menen islewge ta'sir qil", dep jazadi I. Pestalotssi;

- "Oqiwshinin' qoli, tili, basi menen islewge ma'jbu'r et" - (A. Disterverg).

Ha'zirgi zaman didaktikasinda oqitiwdin' universal usuli da qurali joq ha'm boliwi da mu'mkin emes. To'mendegi qag'iydalarg'a a'melge asqan halda oqitiwdin' bul jag'dayi ushin sanali, tiykarlang'an optimal variantlarin qosip alip bariw za'ru'r:

1. Oqitiwdin' usullarin ta'lim waziypalarina ha'm oqiw materiali qa'siyetlerine mas keliwin ta'miynlew;
2. Oqitiw usullarin tan'lawda oqiwshilar kollektivinin' ha'm ayrim oqiwshilardin' real imkaniyatlarin eapqa aliw;
3. Aktiv basqariw ha'm o'z-o'zin basqarishdi bilimlerdi o'zlestiriwge (tu'siniw, mashqalani sheshiw, eslew, bilimlerdi qollaw)g'a qaratiw;
4. Oqitiw usullarin tan'lawda o'z talantin' individual qa'siyetlerin, onin' ku'shli ha'm ku'shsiz ta'replerin na'zerde tutiw.

Bul qag'iydalardi turaqli birgelikte qollaw ja'nede na'tiyjeli ha'm ajratilg'an waqitta qoyilg'an oqiw-ta'rbiya waziypalarin sheshiwge imkan beriwshi oqitiw usullarin optimal qosip beriw ta'miynleydi.

Tiykarg'i itibardi sog'an qaratiw kerek, oqitiw metodlarin optimal qosip alip bariliwi tek ga'na belgili oqiw axbarotlarin oqiwshilarg'a jetkeriw ha'm olardi o'zlestiriwdi ta'miynlewge erisiwi, ba'lkim oqiwg'a qiziqtiriwin rawajlantiriwi ushin kerek.

Oqitiwdin' optimal, paydali, na'tiyjeli dew ushin oqitiwshi ta'lim protsessinde oqiwshilardi aktiv bssqariw, jan'a bilimlerdi bayan etiw ha'm olardi sabaqtin' o'zinde oqiwshilar ta'repinen o'zlestirip aliniwi kerek.

Oqitiwshi oqiwshilar oqiw materialin o'zlestiriw protsessin sho'lkemlestiriwdin' belgili bolg'an barliq imkaniyatlarinan paydalaniwi kerek. Bul aktiv eslep qaliw protsessi boliwi mumkin, bunda taza materialdi ko'rip, oni tu'siniw sho'lkemlestiriledi. Eslep qaliwdin' iyelengen bilimlerdi bekkemlewdin' sapali usullari qollaniladi.

1. O'zlestiriwdi sho'lkemlestiriwdin' bul varianti materialdi programmalastrilg'an ko'rinisinde bo'leklerge bo'liwde ha'm olardi basqishpa

-basqish o'zlestiriwde de ko'riliwi mumkin. Ma'selen, materialdi kompyuterden paydalanip, bo'leklerge bo'linedi.

2. Ja'ne bir varianti (o'zlestiriwdi sho'lkemlestiriw) oqitiwdin' mashqalali-izleniwshi usulin qollawg'a tiykarlang'an. Bul jag'dayda oqitiwshilar aldina mashqalali tapsirmalar qoyip, aktivligin xoshametlenedi, oqiwshilar menen sheshimi logikaliq tiykarlang'an gipotezali juwmaqlar quraydi.
3. Bilimlerde o'zlestiriw oqitiwshinin' imkaniyatlari ha'm tema mazmunina baylanisli. Ha'r bir sabaqta oqiwshilardin' joqari aktivligin ta'miynlew kerek.

Oqitiwshi o'zining' konkret sha'rayati ha'm imkaniyatina iye ko'p maskeletug'in oqiw protsessin duziw variantin sanali ra'wishte tan'lawi kerek. Bunda ta'wekelshilikke, bilim ha'm ko'nlikpelerdi o'zlestiriwde birden bag'darlaniwina jol qoyilmaydi.

Sol menen birge novator oqiwshilar ta'jriybelerinen ken' paydalaniw mu'mkin:

- tayansh sxemalardi sheberlik penen qollaw;
- uliwmalastiriwshi plakatlar;
- individual soraw waqitin kemeytiriw ha'm sabaq strukturasinda taza materialdi o'zleshtiriwdin' rolin asiriw;
- taza temanin' a'hmiyetli ta'repin ajratiw;
- oqiwshilardin' bilw iskerligin aktivlastiriw;
- oqitiwdi turmisu benen baylanistiriw ha'm basqalar.

Oqitiw usullarin jalg'iz bir klassifikatsiyasi bolmag'ani ushin, olar to'mendegishe tu'rlenedi.

I. Oqiw axborotin beriw ha'm qabil etiw boyinsha .

Usullar:

- a) awiz eki bayan etiw (so'ylew, sa'wbet, leksiya)
- b) ko'rsetpeli (illyustratsiya, demonstratsiyalar)
- c) a'meliy ta'jriybeler (shinig'iwlar, o'nimli oqiw miyneti).

II. Oqiw materialin logikaliq duziliwine qaray bayan etiw ha'm qabil etiw.

Usullar:

a) induktiv

b) deduktiv

III. O'qiwshilar sanasinin' bilimlerin iyelewdegi o'z betinshe pikrlar da'rejesine qaray.

Usullar:

a) reproduktiv

b) muammoli-izlanish

IV. Oqiw isin basqariw da'rejesineqaray.

Usullar:

a) oqitiwshi basshilig'indag'i oqiw isi

b) oqiwshilardin' o'z betinshe isleri (kitap u'stinded islew, jazba isler, laboratoriya isleri, miynet tapsirmalarin islew)

V. Oqiwg'a qizig'iwdi xoshametlew.

Usullar:

a) biliwge baylanisli oyinlar

b) oqiw tartislari

v) emotsional-ruwhiy jag'daylar jaratiw

VI. Bursh ha'm juwapkershilikti xoshametlew.

Usullar:

a) oqiwdin' a'hmiyetligine isenim payda ettiriw.

b) studentlerr qoyiw

v) studentlerdin' islewlari ushin shinig'iwlar

g) xoshametlew ha'm jazalaw.

Sabaq waqitinda oqiwshilarg'a tek ga'na bilim beriw, ba'lkim olardi ta'rbiyalaw da kerek. Ta'rbiyalıq usullar datoparlarg'a bo'lingen:

I. Shaxs sanasin formalantiriwshi usullar (sa'wbet, leksiya, tartis, u'lgi ko'rsetiw).

II. Iskerligin sho'lkemlestiriw ha'm sotsialliq ta'jriybesin formalantiriwshi usullar (pedagogikaliq talaplar, topar pikri, a'detge aylantiriw, shinig'iw, ta'rbiyalawshi shinig'iwlar jaratiw).

Iskerligin xoshametlewshi usullar (jaris, xoshametlew, jazalaw).

Awiz eki bayan etiw.

Geografiyani u'yreniwde oqiwshilardin' o'zleri isleytug'in isleri u'lken a'hmiyetke iye, sebebi oqiwshilarda a'hmiyetli a'meliy bilim ha'm ta'jriybeler payda etiledi. Biraq pu'tkilley sanali, aniq, sistemali ha'm puxta bilim aliw ushin o'z betinshe istin' o'zi shetkilikli bolmaydi.

Oqitiwshinin' janli so'zi bolmasa, tayar bilimler bayan etilib turmasa, normal sho'lkemlestirilgen ta'lim-tarbiya protsessinin' boliwi absolyut mumkin emes.

Geografiya sabaqlarinda bayan etiw usullarinan:

1. so'ylew (aytip beriw)
2. leksiya
3. sa'wbet
4. ekskursiyadan paydalaniladi.

Qaysi birin qollaniliwi oqiw materialinin' mazmunina ha'm oqiwshilardin' tayarliq da'rejesine baylanisli.

Eger oqiwshilar material haqqinda hesh na'rse bilmese, yaki ju'da az bilse oqitiwshi so'ylep beriwi yaki leksiya usulinan paydalaniladi: to'men klasslarda bilimi azraq bolg'ani ushin so'ylep beriladi, joqari klasslarda bolsa aytip beriw usuli menen birgelikte leksiya usuli qollaniladi. Eki usulda tiykarinan oqiwshilarg'a olar ushin da belgisiz na'rse beriwi kerek bolg'anda isletiledi.

Eger oqiwshilar material haqqinda bir qansha mag'liwmatg'a iye bolsalar, onda so'ylep beriw ha'mde leksiya usullarinan paydalaniwi oqiwshilardin' qizig'iwin, maqsetke intiliwshen'ligin, iskerligin ha'm demek, bilimlerinin' sapasin to'menletedi. Bunday jag'daylarda oqitiwshi sa'wbet usulinan

paydalanadi. Juwmag'ında, oqitiwshinin' waziypasinin' obyektleri menen tanistiriw bolsa, ol jag'datda en' jaqsi oqiw qurali ekskursiyadan paydalaniladi.

Sunday qilip oqiw materialin bayan etiw usullarin bir-birinen ajratip bolmaydi, olar ushin uliwma bolg'an ko'p na'rse bar. Biraq bul usullardin' ha'r biri o'zine belgili da'rejede ta'n qa'siyetke iye.

Oqiw materialin sabaqda bayan etiwde usullardin' ha'mmesinen paydalaniwg'a imkan beredi. Bul na'rse ju'da a'hmiyetli.

So'ylep beriw ha'm leksiya.

So'ylep beriw ha'm leksiyada ju'da ko'p uliwmalıq bar. Bul eki usulda da bilim beratug'in tiykarg'i derek oqiwshi. Oqiwshi sabaqta oqiwshilarg'a pa'n tiykarin ashıp beredi, oqiwshilar bolsa oqitiwshi so'zin tin'laydi.

So'ylep beriw ha'm leksiya protsessinde oqitiwshinin' waziypasi - oqiwshilardin' pikirın imkanı barınsha gu'zetiwden ibarat boladi. Bul usullardin' ha'mme "siri" oqiwshilardi:

1. qanday qilib qiziqtiriw;
2. bu qizig'iwdi qanday qilib asiriw;
3. bayan etiletug'in materialin pu'tkil oqitiw sistemasinin' qanday qilib uzliksiz bo'limi qiliw mu'mkinliginen ibarat.

So'ylep beriw ha'm leksiyag'a oqitiwshi jaqsilap tayarliq ko'redi – en'qiziqli material tan'lap alinadi, ko'rgizbeli qurallar, tablitsalar, sxema, gazeta, a'debiyat, kinofilm konkret faktlarga tiykarlang'an jag'dayda so'ylewge tu'sedi.

Bayan etiwge qoyilg'an talaplar:

1. aniqliq - bayan etiw mashqalasinin' oqiwshilar aldina aniq etip qoyiw;
2. ashıq-aydin, janli so'ylep beriw;
3. tu'rli usullardan paydalaniw ta'jriybe ko'rsetiw, suwret, sxemani tu'sintirip beriw;
4. doskag'a reaksiya ten'lemelerin jaziw ha'm basqalar.

Uzaq waqii dawaminda so‘ylep beriw oqiwshini sharshatip qoyadi, ol taza materialdi tu‘siniwi ju‘da qiyin boladi. Sonin’ ushin uzaq waqit dawaminda oqiwshilardin’ tu‘siniw qa‘bilyetin a’sten o’stiredi.

Geografiya kursinin’ basinda oqituiwshi materialin qisqasha so‘ylep beriw menen sheklenedi. Keyin bolsa so‘ylep beriw bir qansha quramalastiradi. IX klassta leksiyag’a tayarliq ko‘rilip, oqiw materialin sabaqtin’ ko‘p bo‘legin leksiya usulinda alip bariladi.

So‘ylep beriw sabaq dawaminda toqtalip basqa usuldan paydalaniwg’a imkan beredi: g‘arezsiz islew, laboratoriya isleri ha’m basqalar.

Leksiya bolsa sabaq dawaminda o‘tilmeydi ha’m 20-25 minut dawaminda oqiladi. Mekteptegi leksiya sabag’inda oqiwshilardin’ sabaq o‘zlestiriwi tekseriledi.

Sa’wbet.

Sa’wbettin’ qa’siyeti sol, taza bilimler aliw protsessinde oqiwshilardi ha’m belgili da’rejede tartadi. Oqiwshilarda sa’wleleniwler zapasi qansha ko‘p bolsa, sa’wbet sonshelli mazmunli, qiziq o‘tedi.

Sa’wbet o‘tkeriw so‘yleo beriw ha’m leksiyag’a qarag’anda qiyinraq o‘tedi, sebebi sa’wbette pu’tkil klass aktiv qatnasadi. Sa’wbet waqitinda klassti basqarip bariw -sa’wbettin’ jetiskenlik penen shig’iwi girewi esaplanadi. Sonda 2 prinsipqa a’mel qiliw kerek:

1. Sa’wbetti pu’tkil klass penen o‘tkeriw;
2. Sa’wbet dawaminda pu’tkil klassti basqariw.

Klassti basqariw - bul:

1. pu’tkil klassg’a soraw beriw;
2. sorawdi oylap ko’riwge imkaniyat beriw;
3. bir oqiwshi juwap bergebde, basqalar diqqat penen esitiwi kerek; za’ru’r bolg’anda juwapti tuwrilaw ha’m qosimshalar kirgiziw ushin otirg’an oqiwshilardi shaqiriw;
4. Sa’wbet aldinnan tayyarlang’an rejege tiykarlanip alipbariliwi.

Sa'wbet oqiwshilardin' aktivlestiriwi, olardin' pikirlaew qa'biliyetin oyatiwi kerek. Sonin' ushin sa'wbet waqtinda geografiyalıq ta'jryibe, sxema, tablitsa ha'r qiyli ko'rsetpe qurallardan paydalaniw kerek.

Sa'wbet waqtında waqit ju'da' tez o'tedi ha'm oqitiwshi o'z waqtin tejew maqsetinde sa'wbet o'tkeriw rejasin, beretug'in sorawların aldinnan belgilewi kerek.

Oqitiw ha'm ta'rbiyalaw qurallari oqiwshilardi oqitiw, ta'rbiyalaw ha'm rawajlantiriw maqsetinde paydalanatug'in material ob'ektlerdin' sistemasi esaplanadi.

Oqitiw qurallari u'sh u'lken toparg'a bo'linedi

1. Oqitiwshilar ushin qollanbalar
2. Mektep geografiyalıq kabinetinin a'sbaplari
3. Geografiya sabaqlıqlari.

Oqitiwshilar ushin qollanbalarda geografiya oqitiw protsesindetu'sinikler payda etiw ma'nisi, oylaw ha'm tu'siniklerdi payda etiw jollari ha'm tu'siniklerdi logikalıq analizlew ha'm olardi payda etiw basqishlari aydinlastirip beriledi. Geografiya oqitiwshilari ushin ha'mme waqit kerek bolatug'in qollanba-ha'r eki ayda baspadan shig'atug'in " Geografiya v shkole" ," Xalq ta'limi" Jurnallari esaplanadi.

Mektep geografiya kabineti-geografiya pa'nin effektiv oqitiwg'a ja'rдем beretug'in oqiw buyimlari, a'sbap-reaktivler menen ta'miynlengen arnawli xana esaplanadi. Ha'mme oqitiw qurallari siyaqli mektep geografiyalıq kabineti o'qiwshilardi oqitiw, ta'rbiyalaw ha'm rawajlantiriw maqsetlerine xizmet etedi.

Geografiyalıq kabinetge bolg'an talaplar:

1. Ilimiy-metodikaliq: geografiyalıq kabinet geografiya pa'ninin' mazmuni, didaktika, psixologiya, ta'rbiyalaw teoriya talaplarina juwap beriwi kerek.
2. Ergonomik, gigienaliq ha'm texnik qa'wipsizligin ta'miynlewi kerek.
3. Texnik, texnologiyalıq ha'm ekonomikalıq. Isletiletug'in a'sbap ha'm buyimlar a'piwayi, arzan, uzaq waqit dawamina shidaytug'in materiallardan

bolivi kerek.

Arnawli. Geografiya pa'nin oqitiwda o'zine ta'n bolg'an qurallardan paydalaniw ushin arnawli oqiw qurallari

Oqiw buyimlarinin' sistemasi:

1. Ta'biyiy obyektler: reaktivler, idislar, a'sbaplar, minerallar, metallar toplami ha'm basqalar.
2. Ta'biyiy obyektlerdin' suwreti: modellar, maketlar, ekran qurallari.
3. Tablitsa ha'm sxemalar.

Oqitiwdin' texnikaliq qurallari: kinofilm, diafilm, diapozitiv, kodotransparant, audio, video yozuvlari, oqitiw programmaları, kompyuterlar.

Oqitiwshi sabaqqa tayarlıq ko'riwde arnawli labarant xana ja'rdem beredi. Bul xana oqitiwshi ha'm laboranttin' is orni bolip, ol jerge oqiwshilardin' kiriwge bolmaydi. Labarant xanada tarqatiwshi reaktivler, oqitiwshinin' bibliotekasi, kartoteka ha'm oqiwshilardin' da'pterleri turadi. Bunnan tisqari arnawli seyfta ushuwshi ha'm za'ha'rli zatlar saqlanadi.

Geografiya sabaqliqlari belgili tartipte, geografiya pa'nin o'zlestiriw protsessinde materialdin' oqiwshilarg'a a'ste qiyinlasip bariwi na'zerde tutilip tu'ziledi. Sabaqliqta temenin' bayan etiliwi oqitiwdin' aktiv usullarınan paydalaniwga', oqitiwshi basshilig'i astında ta'rbiyalawshi ta'lim protsesi a'melge asiriwg'a imkan beredi. Sabaqliqtin' ha'r qaysi babi axirında berilgen, arnawli tan'lap aling'an shinig'iw ha'm ma'seleler ta'lim-ta'rbiya ta'repten u'lken a'hmiyetke iye.

TIN'LAWSHILARDIN' O'Z-O'ZIN BAHALAWI USHIN

SORAWLAR:

1. Oqitiw metodlarına sıpatlama berin'?
2. Oqitiw metodların metodologiyalıq ha'm teoriyalıq qag'ıydalarg'a tiykarlanıp ta'riyplen'.
3. Oqitiwdın' awız eki bayan metodları toparına qaysı metodlar kirgizilgen
4. Sa'wbet metodının' mazmunın tu'sindirin'.

5. Sa'wbet metodi gu'rrin' metodinan qaysi ta'replari menen ayiriladi.
6. Oqiw lektsiyasi metodin qollaw ushin oqitiwshi itibarin nelerge qaratiw kerek.
7. Joqari talimde a'meliy shinig'iwlar, seminarlar ha'm laboratoriya jumislarin o'tkiziw metodikasini aytib berin.

PAYDALANILW USHI A'DEBIYATLAR DIZIMI:

1. Azizxodjaeva N.N. «Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat» CHO'lpon: 2005. 213 b.
2. Gulomov S.S., A.X.Abdullaev. «Virtualnie stendi dlya imitatsii funktsiy uchebnix masterskix i laboratornix ustanovok». MVSSO. T.,2002. 98 s.
3. Sattarov I., B.G'.Qodirov, U.SH.Begimqulov. «Kompyuterda laboratoriya ishlari». T. TDPU nashriyoti. 2002. 143 b.
4. Tolipov O'., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari - T.: 2006. 163 b.
5. Usmonova E.Z. O'quvchilarda o'z betinshe tafakkurni qanday shakllantirish mumkin? - T.: TDPU, 2000. 122 b.
6. Xolmurodov R.I., M.H, Lutfullaev. "Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida o'qitish", T.: O'zRFA «Fan», 2003. 176 b.

INTERNET MAG'LIWMATLARI:

1. <http://www.press-service.uz>
2. <http://www.gov.uz>
3. <http://www.lugat.uz>

2-tema: STUDENTLERDIN' O'Z BETINSHE TA'LIMIN SHO'LKEMLESTIRIW METODIKASI

REJE:

- 1. STUDENTLERDIN' O'Z BETINSHE TA'LIMIN SHO'LKEMLESTIRIW
METODIKASI**
- 2. KURS JUMISLARI HA'M PITKERIW QA'NIYGELIK ISLERIN JAZIW
HA'M OLARG'A BASSHILIQ ETIW METODIKASI.**
- 3. JOQARI TA'LIM MEKEMESI AXBAROT-RESURS BAZASINAN
PAYDALANIW METODIKASI.**

Tayansh so'z ha'm terminler: Studentlerdin' o'z betinshe ta'limin sho'lkemlestiriv metodikasi. Kurs jumislari ha'm pitkeriv qa'niygelik islerin jaziv ha'm olarg'a basshiliq etiv metodikasi. Joqari ta'lim mekemesi axbarot-resurs bazasidan paydalaniw metodikasi, axbarot-resurs bazasi, Kurs jumislari.

STUDENTLERDIN' O'Z BETINSHE TA'LIMIN SHO'LKEMLESTIRIW METODIKASI.

O'z betinshe isler qa'niygeler tayarlaw sistemasin tu'pten qayta quriwda, oqiv-ta'rbiya protsessinin' a'hmiyetin asiriwda studentlerdin' o'z betinshe isleri de a'hmiyetli orin iyeleydi. Analizler soni ko'rsetedi, o'z betinsha isler degende sonday oqiv iskerligi tu'siniledi, onda bilimlar iyeleniwi menen birge, ko'nlikpeler qa'liplesiw ha'm o'z betinsha sho'lkemlestiriv ta'miynlenedi. Bul bolsa a'meliyatta arnawli-didaktik maqsetlerge maylanisli 4 o'z betinsha is tipinde a'melge asadi. O'z betinsha isler arnawli -didaktik maqsetinin' birinshi tipi - bul

sirttan qarag'anda iskerliktin' algoritmi mag'liwmatlari ha'm waziypalar sha'rayatidan ibarat, yag'niy da'stlepki bilimlerin' (bilimlerin' birinshi basqishi) formalaniw faktorlari tiykarinda studentlerde qa'liplesetug'in ha'm olardan talap qilinatus' uqiyliliqi aniqlaw. Bul maqsetke jetiw ushin studentler ta'repinen tu'siniletug'in waziypalardi sheshiw za'ru'rliqi ko'zde tutiladi.

O'z betinsha isler arnawli - didaktik maqsetinin' ekinshi tipi. Bunda o'zlestirilgen axborotlar yatta qayta islaewge ha'm tipik waziypalardi, yag'niy bilimlerin' ekinshi basqishin islewge qaratilg'an bilimler qa'liplesedi.

Pedagogikag'a ta'n a'debiyatlarda o'z betinshe islerdin' to'mendegi tu'rleri haqqinda aytilg'an:

- u'lgiler boyinsha o'z betinsha isler;
- rekonstruktiv-variativ;
- evristik (bir qansha do'retiwshilik)
- do'retiwshilik izertlew.

U'lgiler boyinsha o'z betinsha isler tipik waziypalardi, tu'rli shinig'iwlardi u'lgiler tiykarinda sheshiw esaplanadi. Olar materialdi o'zleshtiriwge factor boladi, biraq studentlerin' do'retiwshilik iskerligin o'stirmeydi. Rekonstruktiv-variativ o'z betinsha isler tek g'ana bilimlerin' a'meliy sipatlamasin, ba'lkim bilimler quramin qayta islep shig'iwdi, ma'sele mashqalani sheshiwde bar bilimlerdi qollawdi ko'zde tutadi. Evristik o'z betinsha isler leksiya, laboratoriya, a'meliy shinig'iwlar, seminarlarda qoyilg'an ayrim ma'sele, mashqalalardi sheshiw menen baylanisli.

KURS JUMISLARI HA'M PITKERIW QA'NIYGELIK ISLERIN JAZIW HA'M OLARG'A BASSHILIQ ETIW METODIKASI.

Izertlew o'z betinsha isler izertlew mashqalasin ko're aliw ta'jriybesin, oni o'z betinshe sa'wlelendire aliw, gipotezani belgilep aliw, mashqalanin' sheshiliw rejesin islep shig'iw, oni sheshiwdi mo'lsherleydi.

Do'retiwshilik izertlew isleri. Bunday islerde waziypa mashqalali jag'daydin' ju'zege keliwin talap etetug'in sha'reyat jaratiwdan ibarat boladi. Student o'z iskerliginde tayyar u'lgilerden azat bolg'an halda ma'selenin' sheshiliw jollarin izleydi, izertleydi. Bunday isler qatarina eksperiment qoyiw, buyimlar, maketlar ha'm olardi proektlew menen baylanisli bolg'an waziypalar kiredi. Solay etip, o'z betinsha isler oqitiwdin' en' kerekli metodi bolip, onda studentler shinig'iwlarg'a tayyarlaniw ha'm aling'an bilim, ta'jriybe ha'm ko'nlikpelerdi bekkemlew protsessinde olardin' individual iskerligi asadi.

Joqari ta'limde ken' qollanilatug'in pedagogikalik texnologiyalar:

- Mashqalali oqitiw;
- Keys texnologiyalari;
- Proyektlik ta'lim texnologiyalari;
- Qarsilasip pikrlawdi rawajlantiriwshi texnologiyalar;
- Oyinli texnologiyalar;
- Oqitiwdin' bo'listirilgen ha'm individual texnologiyasi;
- Programmastirilg'an oqitiw texnologiyasi;
- Kompyuter-axborot texnologiyalari.

Mashqalali oqitiw - bul jetik oqitiw texnologiyasi. Ha'zirgi joqari mekteptegi jaqsi oqitiw texnologiyasi - bul mashqalali oqitiw esaplanadi. Oning waziypasi aktiv biliw protsessine shaqiriw ha'm oyda ilimiy-izertlew uslubin qa'liplestiriw. Mashqalali oqitiw do'retiwshi aktiv shaxs ta'rbiyasi maqsetlerge mas keledi. Mashqalali oqitiw protsessinde studenttin' o'zbetinsheligi oqitiwdin' reproduktiv formalariga salistirg'anda tez o'sip baradi.

JOQARI TA'LIM MEKEMESI AXBOROT-RESURS BAZASINAN PAYDALANIW METODIKASI.

Kompyuter - axborot texnologiyalari ta'limde axborot texnologiyalarinan paydalaniwdin' jalg'iz konsepsiyasi. Toliq qa'liplespen, biraq pedagog ha'm student qatnasiqlarin modellestiriwshi kompyuter sistemalari ken' rawajlanbaqta.

Bul bag'darda tu'rli varianttag'i sabaqliq ha'm oqiw qollanbalarinin' formalaniwi, shaxsiy kompyuterlerdin' artip baratirg'anlig'i, laboratoriya isleri, ta'biyiy eksperimentlardi modellestiriwshi da'stu'rlerdin' jaratilip atirg'anlig'i zamanago'y pedagogikalig ha'm axborot texnologiyalarin pedagogikalig protsesslerge en'giziwge tiykar jaratadi.

Oyinli texnologiyalardan paydalaniwdin' tiykarin studentlerdin' aktivlestiriwshi ha'm shaqqanlastiriwshi iskerligi quraydi.

Oyin alimlar izertlewlerine qaray miynet ha'm oqiw menen birgelikte iskerliktin tiykarg'i tu'rlerinen biriesaplanadi.

Psixologlardin' aytiwinsha, oyinli iskerliktin' psixologiyaliq mexanizmleri shaxstin' o'zin ko'rsetiw, turmista o'z ornin turaqli etiw, ozini ozi basqariw, o'z imkaniyatlarin a'melge asiriwdin' fundamental mu'tajliklerine su'yenedi.

Studentlerdin' oqiw protsessindegi iyelegen bilimlerin, ka'splik ta'jriybeleri ha'm ko'nlikpelerinen seziwlik qanig'iw ha'm onnan quwanish sezimin payda etiwu kerek.

Bunday waziypalardi sheshiwde oqitiw protsessinde oyinli texnologiyalardan paydalaniw u'lken a'hmiyetke iye. Oyinli texnologiyalarda oqitiwdin' aktiv metodlarinan paydalaniw sa'wbettin' demokratik usuli jetiskenliklerinen paydalaniwg'a xizmet etedi, studentlerdin' do'retiwshilik ku'shlerin ha'm qa'biliyetin o'siredi.

TIN'LAWSHILARDIN' O'Z-O'ZIN BAHALAWI USHIN

SORAWLAR:

1. Oqiw motivatsiyasi ha'm ta'lim o'nimdarlig'i degende neni tu'sinesiz?
2. Ta'lim o'nimdarlig'in asiriwda nelerdi en'giziw za'ru'r.
3. Ta'lim o'nimdarlig'ina ta'sir etiwshi faktorlardi aytin'?
4. Ta'lim ha'm ta'rbiyani o'z-ara qatnasig'i ne?
5. Studenttin' oqiw protsessindegi qatnasig'ina qanday qaraysiz?

PAYDALANILATUG'IN A'DEBIYATLAR DIZIMI.

1. Sayidaxmedov N.S. Pedagogika amaliyotida yangi texnologiyalarni qo‘llash namunalari. – T.: YAngi asr avlodi, 2001.- 40 b.
2. Sayidaxmedov N.S. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T., O‘zMU qoshidagi OPI. – 2001.(88-bet)
3. Azizxodjaeva N.A. Pedagogicheskie texnologii i pedagogicheskoe masterstvo. Toshkent-2005.
4. Maxmudov I.I. Boshqaruv psixologiyasi: O‘quv qo‘llanma / Mas’ul muharrir: A.Xolbekov. – T.: DJQA “Rahbar” markazi; “YUNAKS-PRINT” MCHJ, 2006.

3-tema: TA’LIM PROTSESSINDE JETIK INFORMATSION- TEXNOLOGIYALARDI QOLLANIW METODIKASI

REJE:

1. TA’LIM PROTSESSINDE JETIK INFORMATSION-TEXNOLOGIYALARDI QOLLANIW METODIKASI
2. ZAMANAGO’Y INNOVATSION TA’LIM TEXNOLOGIYALARI HA’M OLARDIN’ TU’RLERI.
3. JOQARI TA’LIM SISTEMASINDA OQIW PROTSESSIN SHO’LKEMLESTIRIWDIN’ INTERAKTIV USILLARI.

Tayansh so‘z ha’m terminler: Ta’lim protsessinde jetik informatsion-texnologiyalardi qollaniw metodikasi. Zamanago’y innovatsion ta’lim texnologiyalari ha’m olardin’ tu’rleri. Joqari ta’lim sistemasinda oqiw protsessin sho’lkemlestiriwdin’ interaktiv usillari.

TA’LIM PROTSESSINDE JETIK INFORMATSION- TEXNOLOGIYALARDI QOLLANIW METODIKASI.

Joqari ta'lim pedagogikasining nizamliqlarin to'mendegishe sa'wlelendiriw mu'mkin:

- joqari ta'lim orinlarindag'i ta'lim-ta'rbiyanin' xarakteri, mazmuni, formalari sotsialliq rawajlaniwidin' ha'r bir basqishinda sol ja'miyette bar bolg'an islep shig'ariw mu'tajlikleri menen belgilenedi ha'm ma'mleket hu'jjetlerinde sotsialliq buyirtpa sipatinda sa'wlelenedi.
- joqari ta'limnin' maqseti, mazmuni, forma - usullarinin' birligi.
Pedagogika pa'ninde aniqlang'an ha'm qollanip atirg'an ta'limnin' uliwma printsiplerine joqari ta'lim protsessinde de a'mel etiledi. Bular:
  - oqiw da'stu'rleri, sabaqliqlardag'i bilimlerde sanali o'zlestiriw printsiipi;
  - iskerlik printsiipi, studenttin' iskerligine su'yenip oqitiw printsiipi;
  - joqari ta'limnin' mazmuni, forma-usullari studenttin' jas qa'siyetlerine maslig'i;
  - bilimlerde o'zlestiriw ha'm ta'jriybelerde iyelewde sistemaliliqqa a'mel etiw;
  - ta'limnin' a'meliyat ha'm islep shig'ariw menen tig'iz baylanislig'i;
  - ko'rsetpelilik, axborot texnologiyalari ha'm texnik qurallardan paydalaniw printsiipi.

Joqari ta'lim pedagogikasining ilimiy izertlew metodlari. Joqari ta'lim pedagogikasi bag'darindag'i mashqalalardi izertlewde, a'dette to'mendegi ilimiy izertlew metodlari ko'birek qollaniladi:

- teoriyalik, filosofiyalik, b'adiy, metodikalik a'debiyatlar ha'm derekler u'yrenip, analiz etiw metodi;
- belgili bir maqset benen gu'zetiwi metodi;
- sotsiologiyalik metodlar: soraw-juwap, anketa sorawlari, intervyu aliw;
- pedagogikalik ilimiy-ta'jriybe (eksperiment);
- matematikaliq - statistik analiz;
- reyting metodi;
- biografiyalardi u'yreniw metodi.

Joqari ta'lim pedagogikasining dereklerine to'mendegiler kiredi:

- O'zbekistan Respublikasining konstitutsiyasi, "Ta'lim haqqinda" g'i nizam, "Kadrlar tayarlaw milliy das'tu'ri".

- O‘zbekistan Respublikasi Prezidentinin’ shig‘armalari, nutq ha‘m risalalari;
- Oliy majlis ha‘m O‘zbekistan Respublikasi Wazirler Mekemesinin’ normativlik hu‘jjetleri;
- Orayliq Aziyada jasap do‘retiwshilik etken alimlardin’ pedagogikalik ideyalari, ja‘ha‘n pedagoglarinin’ shig‘armalari.
- o‘zbek xalq pedagogikasi shig‘armalar, milliy, ma‘deniy, etikaliq qa‘driyatlar, da‘stu‘rler, u‘rip-a‘detler;
- Pedagogikag‘a baylanisli ilimiy-metodikaliq a‘debiyatlar, sabaqliqlar, oqiw rejeler, da‘stu‘rler, joqari ta‘lim DTS;
- ba‘diy pedagogikalik shig‘armalar;
- joqari ta‘lim mekemelerinin’ is ta‘jriybeleri;

O‘zbekistan Respublikasinda joqari ta‘lim sistemasi 1997 jilda qabil etilgen “Ta‘lim haqqinda”g‘i nizm “kadrlar tayyarlaw milliy da‘stu‘ri tiykarinda reformalandi.

“Ta‘lim haqqinda”g‘i nizamda “Joqari ta‘lim joqari sawatli qa‘niygeler tayyarlawdi ta‘miynleydi. Joqari mag‘liwmatli qa‘niygelerdi tayyarlaw universitetler, akademiylar, institutlar ha‘m basqa joqari ta‘lim mekemelerinde orta-arnawli, ka‘sip-o‘ner ta‘limi negizinde a‘melge asiriladi” delingen.

Joqari ta‘lim salasinda O‘zbekistan Respublikasinda a‘melge asirilip atirg‘an ma‘mleket siyosatinin’ tiykarg‘i prinsiplerin to‘mendegishe tu‘sindiriw mu‘mkin.

1. Joqari ta‘limde ta‘lim-ta‘rbiyanin’ insanparwar, demokratiyalik xarakterde ekenligi.
2. Ta‘limnin’ u‘zliksizligi ha‘m dawamlilig‘i;
3. Joqari ta‘limnin’ maqseti ha‘m mazmuni du‘nyaliq xarakterge iye ekenligi.
4. DTS tiykarinda joqari ta‘lim aliwdin’ ha‘mme ushin ashiqlig‘i.
5. Joqari ta‘lim da‘stu‘rlerin tan‘lawda jalg‘iz bo‘listirilgen jandasiw.
6. Bilimli boliw ha‘m talantti xoshametlew.
7. Joqari ta‘lim sistemasinda ma‘mleket ha‘m ja‘miyet basqariwinin’ birgelikligi.

Joqari ta'limnin' maqseti obyektiv xarakterg iye bolip, O'zbekistanda demokratiyalik puqaraliq ja'miyetin quriw, ma'mleketimizdi bazaar ekonomikasi nizamlari tiykarinda rawajlang'an ma'mleketke aylantiriw qa'lewlerinen kelip shig'adi. Bul qa'lewler ma'mleket buyirtpasi sipatinda "ta'lim haqqinda" g'i nizam "Kadrlar tayyarlaw milliy da'stu'ri" ha'm Prezidentimizdin' shig'armalari, nutqlarinda sa'wlelengen.

O'zbekistanda joqari ta'limdi reformalawdan maqset - joqari ta'limnin' du'ziliwi, mazmuni, forma ha'm usullarin tu'pten o'zgartiriw, oni o'tmishden qalg'an ideologiyaliq ko'z qaraslardan toliq azat etiw tiykarinda, rawajlang'an demokratiyalik ma'mleketler da'rejesinde, joqari ma'nawiy ha'm etikaliq talaplarg'a juwap beriwshi, joqari maliwmatli qa'niygelerdi tayyarlawdan ibarat.

Joqari ta'limnin' maqseti - joqari ta'limnin' tiykarg'i ha'm qosimsha ka'siplik da'stu'rlerin royapqa shig'ariw arqali student jaslar di joqari ma'liwmatli, joqari ruwhiy etikaliq pa'ziyetlerge iye, konkurensiyag'a shidamli qa'niygeler etip jetistiriwden ibarat.

Joqari ta'limnin waziypalari:

- student shaxsin intellektual, ma'deniy, ruwhiy- etikaliq mu'tajliklerin qandiriw;
- student jaslar shaxsin - ma'mleketimiz puqarasin Watan, xaliq, ja'miyet ha'm shan'araq aldindag'i burshin seziwshi, milliy ha'm uliwmainisaniy qa'driyatlar di hu'rmet etiwshi, xaliq da'stu'rlerin bayitiwshi ha'm bekkemlewshi, Watanimiz keleshegi ushin hu'jdanan pa'k miynet etiwshi etip qa'liplestiriw;
- ma'mleketimizde iilm-pa'ndi rawajlantiriw, ilimiy izertlewler na'tiyjeleri, usinislardan ta'lim protsessinde paydalaniw;
- ja'miyetimiz, xalqimizdin' etikaliq, ma'deniy ha'm ilimiy qa'diryatlarin saqlaw ha'm ko'beytiriw;
- xaliq ortasinda ilimiy bilimlerde ken' tarqatiw, xaliqtin' ma'deniy ha'm bilim da'rejesin ko'teriw.

Joqari ta'lim mekemelerinde oqiw-ta'rbiyalik isler O'zbekistanda en'gizilgen Joqari ta'limnin' ma'mleket ta'lim standartlari tiykarinda a'melge asiriladi.

Joqari ta'limnin' pa'n ha'm islep shig'ariw menen o'z-ara baylanisi a'meldegi nizamlarg'a ta'n oqiw-ilimiy, oqiw-islep shig'ariw kompleksleri, birlespeleri du'ziw joli menen iri alim ha'm qa'niygelerdi oqiw protsessine mirat etiw ha'm ilimiy izertlew institutlari, karxana ha'm sho'lkemlerde joqari ta'lim mekemesinin' oraylari, labaratoriyalari, kafedralari ha'm va bo'limlerin sho'lkemlestiriw joli menen a'melge asiriladi. Joqari ta'limde jaslaridin' joqari ruwhiy-etikaliq siparlarin formalantiriw ta'limdi insanparwarliq mazmuninda boliwi, milliy ha'm uiwmainسانيy qa'diryatlarg'a, milliy g'arezsizlik ideyasi ha'm g'arezsizlik ideologiyasina tiykarlang'anlig'i menen ju'zege shig'ariladi.

O'zbekistan Respublikasi Joqari ha'm orta-arnawli ta'lim wazirligi tasdiyqlag'an Nizamg'a ko're joqari ta'lim sistemasinda oqiw shinig'iwlarinin' lektsiya, ma'sla'xa't, seminar, a'meliy shinig'iw, laboratoriya isi, bahalaw isi, kurs jumisi, magistrliq dissertatsiyasin tayyarlaw siyaqli forma usillari en'gizilgen.

Lektsiya - joqari oqiw jurti ta'lim-ta'rbiya protsessinde ken' qollanip kelinip atirg'an forma-usullardan biri. Lektsiyalar mazmunida belgili pa'ndegi mashqalalar, ko'z qarashlar, derekler, ideyalardin' mazmuni aship beriledi.

A'meliy shinig'iwlari - joqari oqiw ju'rtinda lektsiyalar mazmunindag'i a'hmiyetli ma'selelerdi shuqur ha'm puxta u'yretiw, studentlerdin' bilim o'zlestiriwi, o'zbetinshe islerdin' sapasi aniqlaw ha'm toldiriw, bekkemlew maqsetinde o'tkeriledi.

Seminar shinig'iwlari - joqari oqiw ju'rtinda ta'limnin' a'meliy forma-usullarinan bolip, da'stu'r materialin shuqur o'zlestiriwge ja'rdem beredi.

Laboratoriya isleri - joqari ta'limde iyelengen bilimlerde bekkemlew a'meliy ko'nlikpe ha'm ta'jriybeler payda etiwge xizmet etedi.

Praktikaliq isler - aling'an teoriyaliq bilim ha'm ko'nlikpelerdi, karxana, sho'lkem ha'm mekemelerde a'melde qollaw arqali ta'jriybelerdi asiriw protsessi esaplanadi.

Ta'limnin' to'mendegi nizamliqlari bar: ta'rbiyalawshi ta'rbiya nizami; h'ar qanday ta'lim tek g'ana oqitilip atirg'an ha'm u'yrenilip atirg'an, obyektin' belgili bir maqsetke bag'darlang'an o'z-ara ta'siri ja'rdeminde a'melge asiriladi. Ta'lim

tek ga'na oqitiwshinin' iskerligine ha'm oy-pikrlerine mas halda oqiwshilardin' aktiv iskerlikleri dawaminda ju'z beredi; ayriqsha bir shaxstin' ol yaki bul iskerligin u'yreniwge bag'darlaw oni bul iskerlikke qaratiw arqali erisiledi; ta'limnin' maqseti, bilim aliwdin' mazmuni ha'm ta'lim metodlari arasinda turaqli baylanisliliq bar boladi; ta'limnin' maqseti ta'lim mazmunin ha'm metodin belgilep beredi.

Ta'lim printsplari oqitiwshinin' iskerligin ha'm studenttin' biliw iskerligi qa'siyetin belgilewshi tiykarg'i baslama. Ta'lim printsplari oqitiwshi ha'm student iskerliginin' a'hmiyetli ta'repin sa'wlelendiredi ha'mde tu'rli formada, tu'rli mazmunda ha'm ha'r qiyli bag'darda sho'lkemlestiriletug'in ta'limnin' o'nimdarlig'in belgileydi. Sonin' ushin da ta'lim printsipleri ta'lim beriwdin' belgili obyektiv nizamliqlarin o'zinde sa'wlelendiredi.

Bilimler tu'rli jol qurallari arqali puxta o'zlestirilgen da g'ana, ol bekkem este qaladi, bul bolsa oqiw materiallarin sanali o'zlestiriwge, teoriya menen a'meliyatti baylanistiriwga, ko'rsetpelilikke a'mel qiliwga ha'm bilimlerde qaytalaw arqali bekkemlewge baylanisli. Ta'limnin' bas maqseti bolsa bilimlerde sistemali ha'm puxta o'zlestiriw.

1997 yil 29 avgustda O'zbekistan Respublikasinin' "Ta'lim haqqinda"gi Nizami qabil etildi. Bul nizamda ta'lim mazmuni ha'r bir o'sip kiyatqan jas awlatti turmisliq ha'm du'nyaliq demokratiyaliq ja'miyet baxti jolindag'i joqari o'nimli miynetke barkamal awlat etip tayyarlaw menen belgilengen.

Bul nizam puqaralarg'a ta'lim, ta'rbiya beriw, ka'sip o'ner u'yretiwdin' a'hmiyetli tiykarlarin belgilew ha'm ha'r kimnin' bilim aliwdan ibarat konstitutsiyaliq huquqin ta'miynlewge qaratilgan.

Joqari ta'limnin' tiykarg'i mazmunin onin' waziypalari aydinlastiradi. Tiykarg'i waziypalarg'a aqiliy ta'rbiya menen baylanisli bolg'an waziypalar kiredi. Bul waziypalar ishinde ilimiy ha'm texnikaliq bilimlar ha'mde olar menen baylanisli bolg'an ta'jriybe ha'm ko'nlikpeler menen qurallantiriw, a'jdatlarimiz qaldirg'an tariyxiy ha'm ma'daniy qa'diryatlarg'a turmistin' ma'nisi, ja'miyette insannin' tutqan orni, ta'lim ta'rbiyasi, a'debi haqqinda hikmetli pikirler barki, olar bu'gingi

xaliq ta'limi rawaji ushin ha'm milliy mektep jaratiw haqqinda jaslarimizda insanparwarliq, pa'klik, watanparwarliq, miynt su'yiwshilik, ma'rtlik siyaqli sezimlerde ta'rbiyalaydi.

ZAMANAGO'Y INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARI HA'M OLARDIN' TU'RLERI.

G'aressiz O'zbekistan Respublikasi ta'lim mekemelerinde sho'lkemlestiriletug'in ta'limnin' mazmuni, da'slep kamil insan ha'm ta'jriybeli qa'niygeni tayyarlaw protsessi mazmuni menen belgilenedi. Bul maqsetti o'zinde sa'wlelendirgen mag'liwmat mazmuni DTS, oqiw da'stu'rleri, oqiw rejesi ha'm sabaqliqlar mazmuninda ko'rinedi.

Joqari ta'limnin' Ma'mleket ta'lim standarti O'zbekistan Respublikasi Wazirler Mekemesinin' 2001 jil 16 avgusttag'i qarari menen tasdiyqlang'an bolip, bakalavriyat bag'dari ha'm magistratura bag'darina qoyilg'an talaplari, ta'lim mazmunin, bakalavrha'm magistr tayyarlig'inin' za'ru'riy da'rejesin, sapasin belgileytug'in normativlik hu'jjet. Bul normativlik hu'jjet "Ta'lim haqqinda"g'i Nizam, Kadrlar tayyarlaw milliy da'stu'ri ha'm YUNESKO ta'repinen 1997 jilda qabil etilgen ta'limnin' xaliqara standart klassifikatsiyasi prinsipleri tiykarinda islep shig'alg'an.

Joqari ta'limnin' DTSsi to'mendegilerdi belgileydi.

- kadrlar tayyarlaw sapasina, ta'lim mazmunina qoyilatug'in uliwma talaplardi;
- ta'lim aliwshilar tayyarlig'inin' za'ru'r ha'm jeterli bilim da'rejesin ha'm pitkeriwshilerge qoyilatug'in uiwma kursliq talaplardi;
- oqiw ju'ginin' ko'lemin;
- joqari ta'lim orni iskerligi ha'm kadrlar tayyarlaw sapasin bahalaw mexanizmin.

DTS ta'lim mazmuninin' o'zegi esaplanadi. Bul hu'jjet joqari ta'lim sistemasinda oqiw reje, oqiw da'stu'r, sabaqliq ha'm qollanbalar tayyarlawg'a tiykar boladi.

Pedagogika teoriyasida ta'lim mazmunin formalantirivdin' *tiykarg'i printspleri* V.V. Kraevskiy ta'repinen islep shig'alg'an. Olar to'mendegiler:

1. Ta'lim mazmunin' ja'miyet, pa'n, ma'deniyat ha'm shaxs birligi printsipi. Bul printsip ta'lim mazmunina za'ru'r bolg'an bilim, ta'jriybe ha'm ko'nlikpelerdi, sonin' menen birge, ja'miyet, ma'deniyat ha'm shaxs imkaniyatlari rawajlanivinin' zamanago'y da'rejesin sa'wlelendirivshi bilimlerde kiritivdi na'zerde tutadi.
2. Oqitivdin' mazmun protsessual ta'repleri jalg'izlig'i printsipi. Bul printsip oqiv protsessinin' konkret qa'siyetleri, onin' printsipleri, olardi a'melge asiriv texnologiyalari ha'm oni o'zlestiriv da'rejesi birligin sa'wlelendiredi.
3. Tu'rli bag'darlardag'i ta'lim mazmuni sistemasinin' jalg'izlig'i printsipi. Buni formalantiriv teoriyalik oy, oqiv pa'nleri, oqiv materiallari, ta'lim alivshinin' shaxsi siyaqli bo'leklerdin' maslastiriv talap etedi.
4. Ta'lim mazmunin insanparvarlastiriv prinsipi. Bul printsip shaxstin' ulivma insaniy ma'deniyati, onin' ma'nawiy mu'tajligi ha'm qa'biliyetlerinin' aktiv do'retivshi ha'm a'meliy o'zlestirivine sha'rt-sha'rayat jarativdi talap etedi.
5. Ta'lim mazmunin' tiykarlang'anlig'i printsipi. Bul gumanitar ha'm ta'biyiy- ilimiy bilimlerde integratsiyalaw, uzliksizlik ha'm pa'nler araliq ornativdi talap etedi.
6. Ta'lim mazmuni tiykarg'i komponentlerinin' shaxs ishki (tayansh) ma'deniyati sistemasina maslig'i printsipi.

Zamanago'y pedagogika pa'ni ta'lim mazmunin' to'mendegi komponentlerin belgileydi:

- shaxstin' kognitiv ta'jriybesi;
- a'meliy iskerlik ta'jriybesi;
- doretivshilik ta'jriybesi;
- shaxs qatnasiqlari ta'jriybesi.

Shaxstin' kognitiv ta'jriybesi. Bul komponent ta'biyat, ja'miyet, sana, texnika, iskerlik usullari haqqindag'i bilimlar sistemasin o'z ishine aladi. Bul tiykarg'i komponent esaplanadi, sebebi shaxstin' formalaniv tiykarin bilim quraydi.

Bilimler barliqti, ta'biyat, ja'miyet, sananin' rawajlaniwi nizamliqlarin biliw na'tiyjesi sipatinda belgilenedi. Bilimlerin' tiykarg'i funksiyalari du'nyanin' uliwma ko'rinisin jaratiw, bilim ha'm a'meliy iskerligin ta'miynlew, jalg'iz ilimiy du'nyaqarasti jaratiwdan ibarat.

Ta'lim mazmuninin' a'meliy komponenti ta'jriybe ha'm ko'nlikpelerdi formalantiriwdi o'z ishine aladi. Sirtqi yaki a'meliy ha'm ishki yaki intellektual ta'jriybe ha'm ko'nlikpeler bar.

Ta'jriybe ha'm ko'nlikpeler barliq oqiw pa'nleri ushin uliwma boliwi mumkin ha'm ha'r bir oqiw pa'ni ushin o'zine ta'n ha'm xarakterli boladi. Ta'jriybe ha'm ko'nlikpeler belgili iskerlik tu'rinin' tiykarin quraydi. Iskerliktin' bolsa biliw, miynet, ba'diy, do'retiwshilik qa'diryatlarg'a bag'darlang'an ha'm kommunikativ tu'rlerin aytiw mumkin.

Do'retiwshilik iskerlik ta'jriybesi. Ol jan'a mashqalalardi sheshiw ha'm do'retiwshilik penen qayta jaratieg'a tayyar boliwda ko'rinedi. Shaxs qatnasiqlari ta'jriybesi. Bul tiykarlaw (motivatsiya) - bahalaw, seziwlik, qatnasiqlar sistemasinan ibarat. Bul ta'jriybe du'nyag'a, adamlarg'a baha beriw qatnasig'inda ko'rinedi.

Pedagogika teoriyasi ta'limnin' bir nesha formalaniw printsiplerin tiykarlap berdi: ta'lim mazmuninin' ja'miyet, pa'n, ma'deniyat, shaxs rawajlaniwi talaplariga ta'nligi printsiipi, ta'limnin' jalg'iz mazmun ha'm protsessual ta'repleri mazmuni, tu'rli salalarda ta'lim mazmuni sistemasinin' jalg'izlig'i, ta'lim mazmunin insanparwarlastiriw, ta'lim mazmuninin' tiykarlang'anlig'i, ta'lim mazmuni tiykarg'i komponentlerdin' shaxs ishki (tayansh) ma'deniyati sistemasina ta'nligi. Ta'lim mazmuninin' tiykarg'i komponenti to'mendegiler: shaxstin' kognitiv ta'jriybesi; a'meliy iskerlik ta'jriybesi; doretiwshilik ta'jriybesi; shaxs qatnasiqlari ta'jriybesi.

Joqari mektep oqitiwshisina qoyilatug'in talaplar.

Joqari mektep oqitiwshisi shaxsina bir qansha talaplar qoyiladi. Olar pedagoglar ha'm psixologlar ta'repinen shuqir u'yrenilgen. Oqitiwshi shaxsina qoyilatug'in en' a'hmiyetli talap onin' joqari mag'liwmatli boliwi. Onin'siz pedagogikalik

iskerlik ju'rgizip bolmaydi. Joqari mektep oqitiwshisi da sonday talaplarga' juwap beriwi kerek, bunday talaplar oni joqari da'rejede bolajaq qa'niygeni formalantiratug'in shaxs da'rejesine ko'tersin.

Joqari mektep oqitiwshisina to'mendegi a'hmiyetli ha'm turaqli talaplar qoyiladi:

- ja'miyet rawajlaniwini' siyasiy, sotsial ha'm ekonomikalik bag'darlarin tuwri bahalay aliw;
- belgili rawajlaniw da'wrinde ja'miyet ushin zarur bolg'an bolajaq qa'niygeni formalantiriw standartlarin iyelegen boliwi;
- pedagogikalik iskerlikti su'yiw;
- o'z salasi boyinsha arnawli bilimlerge iye boliwi;
- zakovatli boliwi;
- pedagogikalik sezim;
- joqari jetiklik;
- uliwma ma'deniyat ha'm etikanin' joqari da'rejesi;
- pedagogikalik texnologiyalardi sheberlik penen iyelegen boliwi.

Pedagog shaxsina qoyilatug'in qosimsha talaplar: kirisip kete aliw, ko'rkem o'nerlilik, quwnaqliq, jaqsi did ha'm basqalar.

Joqarida sanap o'tilgenler pedagog shaxsina ta'n bolg'an tuwma qa'siyetler emes, ba'lkim olar pedagogtin' o'z u'stinde turaqli ha'm toqtawsiz miyneti, u'lken xizmetleri na'tiyjesinde ju'zege keltiriledi.

Oqitiwshinin' ka'siblik iskerligi uliwma ha'm arnawli qa'biliyetlerdi talap etedi. Ka'splik-pedagogikalik iskerliktin' jen'isi arnawli pedagogik qa'biliyetlerge baylansli boladi. Pedagogikalik qa'biliyetlerdin' to'mendegi toparlari pariqlanadi:

- obyektge (studentke) salistirmali sezgirlik;
- kommunikativlik - insanlarga' ju'z tutiw, muamalalik;
- perseptiv qa'biliyetler - ka'splik jetiklik, empatiya, pedagogik sezgi;
- shaxs dinamikasi - irodag'a ta'sir ete aliw ha'm logikalik isentire aliw qa'biliyeti;
- seziwlik turaqlilik - o'zin basqara aliw;
- kreativlik - do'retiwshilik is qa'biliyeti;

JOQARI TA'LIM SISTEMASINDA OQIW PROTSESSIN SHO'LKEMLESTIRIWDIN' INTERAKTIV USILLARI.

Pedagogtin' arnawli qa'biliyetlerine bilim, ta'jriybe ha'm ko'nlikpelerdi iyelew iskerligi ha'm shaxsti ta'rbiyalaw qa'biliyeti ha'm tiyisli.

Oqitiw, u'yreniw ha'm u'yretiw boyinsha qa'biliyetlerge to'mendegiler kiredi:

- studenttin' tu'sinigin ko'riw ha'm seziw, bunday tu'siniwdin' da'rejesin ha'm xarakterin u'yretiw qa'biliyeti;
- oqiw materialin o'z betinshe tan'lap aliw, oqitiwdin'sapa beriwshi usul ha'm metodlarin belgilew qa'biliyeti;
- materialdi jeterli bayan etiw, onin' barliq talaplarina tusinikligin ta'miynlew qa'biliyeti;
- studentlerdin' individuallig'in esapqa alg'an halda oqitiw protsessin sho'lkemlestiriw qa'biliyeti;
- oqitiw protsessinde pedagogikaliq texnologiyalardan paydalaniw qa'biliyeti;
- studentlerdin' u'lken adimlar menen rawajlaniwin sho'lkemlestiriw qa'biliyeti;
- o'zinin' pedagogikaliq sheberligin bekkemlew qa'biliyeti;
- o'zinin' ta'jriybesin basqalar menen bo'lisiw qa'biliyeti;
- o'z betinshe ta'lim aliw ha'm o'z betinshe bekkemlew qa'biliyeti.

Pedagogikaliq protsessge qaratilg'an pedagogikaliq qa'biliyetlerge to'mendegiler kiredi:

- basqa insannin' ishki jag'dayin duris bahalaw, og'an ha'mda'rdliq bildiriw, qa'biliyeti(empatiya qa'biliyeti);
- qaytalaw ushin u'lgi boliw qa'biliyeti;
- ta'riybe protsessinde individual qa'siyetlerdi esapqa aliw qa'biliyeti;
- sa'wbettin' kerek dep tabilg'an usilin, o'z ornin tapiw, kelise aliw qa'biliyeti;
- hu'rmetli boliw, studentler arasinda abroyg'a iye boliw qa'biliyeti;

Pedagogikaliq qa'biliyetler ishinde pedagogikaliq sa'wbetge bolg'an qa'biliyet ayriqsha ajralip turadi.

Oqitiwshinin' studentler menen turaqli ha'm paydali baylanislarin sho'lkemlestiriw kommunikativ qa'biliyet menen baylanisli.

Kommunikativ qa'biliyeti - bul pedagogikaliq o'z-ara baylanislar shen'berindegi o'zine ta'n halda bolatug'in baylanis qa'biliyeti;

Psixologiyaga oid adabiyotlarda kommunikativ qobiliyatlarning bir necha guruhlari farqlanadi:

1. Kishining boshqa kishini bilishi. Bu qobiliyatlar guruhida kishiga shaxs sifatida, shaxsning alohida qiyofasi, motivi va xatti-harakatlariga baho berishni, kishining tashqi ko'rinishi, xulqi va ichki dunyosi nisbatiga baho berishni; savlati, imoishora, mimika, pantomimikasini «o'qiy» olishni qamrab olinadi.

2. Kishining o'z-o'zini bilishi. U o'z bilimlarini, qobiliyatlarini o'z harakteri va o'z shaxsining boshqa qirralarini hamda tashqaridan va uning atrofidagi kishilar unga nisbatan qanday baho berishi lozim bo'lsa, shunday baho berishni ko'zda to'tadi.

3. Muloqot vaziyatini to'g'ri baholay olish. Bu vaziyatni ko'z atish, uning ko'proq axborot beradigan belgilarini tanlash va unga diqqatni jalb qilish; yuzaga kelgan vaziyatning sotsial va psixologik mundarijasini to'g'ri idrok etish va baholash qobiliyatidir.

Innovatsion faoliyatning asosiy funksiyalari. Hozirgi davr ta'lim taraqqiyoti yangi yo'nalish - innovatsion pedagogikani maydonga olib chiqdi. **"Innovatsion pedagogika"** termini va unga xos bo'lgan tadqiqotlar G'arbiy Evropa va AQSHda 60-yillarda paydo bo'ldi. Innovatsion faoliyat F.N. Gonobolin, S.M. Godnin, V.I.Zagvyazinskiy, V.A.Kan-Kalik, N.V.Kuzmina, V.A. Slastenin, A.I.SHcherbakov ishlarida tadqiq etilgan. Bu tadqiqotlarda innovatsion faoliyat amaliyoti va ilg'or pedagogik tajribalarni keng yoyish nuqtai nazardan yoritilgan.

X.Barnet, Dj. Basset, D. Gamilton, N.Gross, R. Karlson, M. Maylz, A.Xeyvlok, D.CHen, R.Edem ishlarida innovatsion jarayonlarni boshqarish, ta'limdagi o'zgarishlarni tashkil etish, innovatsiyaning "hayoti va faoliyati" uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlar masalalari tahlil qilingan.

YAngilik kiritishning sotsial-psixologik aspekti amerikalik innovatik E.Rodjers tomonidan ishlab chiqilgan. U yangilik kiritish jarayoni qatnashchilarining

toifa(tip)lari tasnifini, uning yangilikka bo'lgan munosabatini, uni idrok qilishga shayligini tadqiq etadi.

Innovatsiya (inglizcha innovation) - yangilik kiritish, yangilikdir.

A.I. Prigojin **innovatsiya** deganda *muayyan ijtimoiy birlikka - tashkilot, aholi, jamiyat, guruhga yangi, nisbatan turg'un unsurlarni kiritib boruvchi maqsadga muvofiq o'zgarishlarni tushunadi. Bu innovator faoliyatidir.*

Tadqiqotchilar (A.I. Prigojin, B.V. Sazonov, V.S. Tolstoy, A.G.Kruglikov, A.S.Axiezer, N.P.Stepanov va boshqalar) innovatsion jarayonlar tarkibiy qismlarini o'rganishning ikki yondashuvini ajratadilar: *yangilikning individual mikrosathi va alohida-alohida kiritilgan yangiliklarni o'zaro ta'siri mikrosathi.*

Birinchi yondashuvda hayotga joriy etilgan qandaydir yangi g'oya yoritiladi.

Ikkinchi yondashuvda alohida-alohida kiritilgan yangiliklarning o'zaro ta'siri, ularning birligi, raqobati va oqibat natijada birining o'rnini ikkinchisi egallashdir.

Olimlar innovatsion jarayon mikrotuzilmasini tahlil qilishda hayotning davriyligi konsepsiyasini farqlaydilar.

Bu konsepsiya yangilik kiritishga nisbatan o'lchanadigan jarayon ekanligidan kelib chiqadi.

Pedagogikaga oid adabiyotlarda innovatsiya jarayoni sxemasi beriladi. U quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

1. Yangi g'oya tug'ilishi yoki yangilik konsepsiyasini paydo qilish bosqichi, u kashfiyot bosqichi deb ham yuritiladi.
2. Ixtiro qilish, ya'ni yangilik yaratish bosqichi.
3. Yaratilgan yangilikni amalda qo'llay bilish bosqichi.
4. Yangilikni yoyish, unikeng tadbiiq etish bosqichi.
5. Muayyan sohada yangilikning hukmronlik qilish bosqichi. Bu bosqichda yangilik o'zining yangiligini yo'qotadi, uning samara beradigan muqobili paydo bo'ladi.

Yangi muqobillik asosida, almashtirish orqali yangilikning qo'llanish doirasini qisqartirish bosqichi.

V.A.Slastenin yangilik kiritishni maqsadga muvofiq yo'naltirilgan yangilik yaratish, keng yoyish va foydalanish jarayoni majmui, uning maqsadi insonlarning ehtiyoji va intilishlarini yangi vositalar bilan qondirish deb biladi.

Yangilik kiritishning tizimli konsepsiyasi mualliflari (A.I.Prigojin, B.V.Sazonov, V.S. Tolstoy) innovatsion jarayonlarning ikki muhim shaklini farqlaydilar.

Birinchi shaklga yangilik kiritishni oddiy ishlab chiqish kiritiladi. Bu ilk bor mahsulot o'zlashtirgan tashkilotlarga taalluqlidir.

Ikkinchi shaklga yangilikni keng ko'lamda ishlab chiqish taalluqlidir.

Yangilik kiritish ham ichki mantiq, ham vaqtga nisbatan qonuniy rivojlangan va uning atrof-muhitga o'zaro ta'sirini ifodalaydigan dinamik tizimdir.

Pedagogik innovatsiyada "yangi" tushunchasi markaziy o'rin tutadi. Shuningdek, pedagogik fanda xususiy, shartli, mahalliy va sub'ektiv yangilikka qiziqish uyg'otadi.

Xususiy yangilik V.A. Slasteninning aniqlashicha, joriy zamonaviylashtirishda muayyan tizim mahsuloti unsurlaridan birini yangilashni ko'zda tutadi.

Murakkab va progressiv yangilanishga olib keluvchi ma'lum unsurlarning yig'indisi shartli yangilik hisoblanadi.

Mahalliy yangilik konkret ob'ektda yangilikning foydalanishi bilan belgilanadi.

V.I. Zagvyazinskiy yangi tushunchasiga ta'rif berib, pedagogikadagi yangi bu faqatgina g'oya emas, balki hali foydalanilmagan yondashuvlar, metodlar, texnologiyalardir, lekin bu pedagogik jarayonning unsurlari majmuan yoki alohida olingan unsurlari bo'lib, o'zgarib turuvchi sharoitda va vaziyatda ta'lim va tarbiya vazifalarini samarali hal etishning ilg'or boshlanmalarini o'zida aks ettiradi.

R.N.YUsufbekova pedagogik yangilikka o'qitish va tarbiya berishda avval ma'lum bo'lmagan va avval qayd qilinmagan holat, natija, rivojlanib boruvchi nazariya va amaliyotga eltuvchi pedagogik voqelikning o'zgarib turishi mumkin bo'lgan mazmuni sifatida qaraydi.

Pedagogik innovatsiyada R.N.YUsufbekova innovatsion jarayon tuzulmasining uch blokini farqlaydi:

Birinchi blok - pedagogikadagi yangini ajratish bloki. Bunga pedagogikadagi yangi, pedagogik yangilikning tasnifi, yangini yaratish shart-sharoiti, yangilikning me'yorlari, yangining uni o'zlashtirish va foydalanishga tayyorligi, an'ana va novatorlik, pedagogikadagi yangini yaratish bosqichlari kiradi.

Ikkinchi blok - yangini idrok qilish, o'zlashtirish va baholash bloki: pedagogik hamjamiyatlar, yangini baholash va uni o'zlashtirish jarayonlarining rang-barangligi, pedagogikadagi konservatorlik va novatorlik, innovatsiya muhiti, pedagogik jamiyatlarning yangini idrok etish va baholashga tayyorligi.

Uchinchi blok - yangidan foydalanish va uni joriy etish bloki, ya'ni yangini tadbiq etish, foydalanish va keng joriy etish qonuniyatlari va turlaridir. M.M.Potashnikning innovatsiya jarayonlari talqinlari kishi e'tiborini o'ziga tortadi.

U innovatsiya jarayonining quyidagi tuzilmasini beradi:

- faoliyat tuzilmasi - motiv - maqsad - vazifa - mazmun - shakl - metodlar - metodika komponentlari yig'indisi;
- sub'ektiv tuzilma-innovatsion faoliyat sub'ektlarining xalqaro, mintaqaviy, tuman, shahar va boshqa sathlari;
- sathiy tuzilma-innovatsion faoliyat sub'ektlarining xalqaro, mintaqaviy, tuman, shahar va boshqa sathlari;
- mazmun tuzilmasi - o'quv-tarbiyaviy ishlar, boshqaruv (va b.) da yangilikning paydo bo'lishi, ishlab chiqilishi va o'zlashtirilishi;
- bosqichlilikka asoslangan hayot davriylik tuzilmasi – yangilikning paydo bo'lishi
- ildam o'sish - etuklik – o'zlashtirish - diffuziya (singib ketish, tarqalish) – boyish (to'yinish) – qoloqlik - inqiroz – irradiatsiya(aldanish) – zamonaviylashtirish;
- boshqaruv tuzilmasi - boshqaruv harakatlarining 4 ta turining o'zaro aloqasi: rejalashtirish - tashkil etish - rahbarlik qilish - nazorat qilish;
- tashkiliy tuzilma - diagnostik, oldindan ko'ra bilish, sof tashkiliy, amaliy, umumlashtiruvchi, tatbiq etuvchi.

TINLAWSHILARDIN' O'Z-O'ZIN BAHALAW BOYINSHA

SORAWLARI:

1. Pedagogikalıq texnologiyalar haqqında tu'sinik berin'.
2. Pedagogikalıq texnologiyalar ta'lim protsessinde qanday da'rejede qollanılıwın anıqlan'.
3. Geografiya pa'nin oqıtıwda qanday texnologiyalardan paydalanıw usınıs etilgen?
4. Geografiya pa'nin oqıtıwda didaktik oyınlı sabaqlardıń paydalanıwdın' o'zine tiyisli qa'siyetlerin anıqlan'
5. Geografiya pa'nin oqıtıwda mashqalalı ta'lim texnologiyalarınan paydalanıwdın' qanday artıqmashılıqları bar?
6. Modulli ta'lim texnologiyaları ha'm modulli sabaqlardıń o'zine tiyisli qa'siyetlerin anıqlan'.
7. Geografiya pa'ni sabaqlarında birgelikte oqıtıw texnologiyasınıń qaysı metodlarınan paydalanıw usınılg'an?

PAYDALANIW USHI A'DEBIYATLAR DIZIMI:

1. Azizxodjaeva N.N. «Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat»
CHO'lpon: 2005. 213 b.
2. Gulomov S.S., A.X.Abdullaev. «Virtualnie stendi dlya imitatsii funktsii uchebnix masterskix i laboratornix ustanovok». MVSSO. T.,2002. 98 s.
3. Sattarov I., B.G'.Qodirov, U.SH.Begimqulov. «Kompyuterda laboratoriya ishlari». T. TDPU nashriyoti. 2002. 143 b.
4. Tolipov O'., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari – T.: 2006. 163 b.
5. Usmonova E.Z. O'quvchilarda o'z betinshe tafakkurni qanday shakllantirish mumkin? - T.: TDPU, 2000. 122 b.
6. Xolmurodov R.I., M.H, Lutfullaev. “Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida o'qitish”, T.: O'zRFA «Fan», 2003. 176 b.

INTERNET MAG'LIWMATLARI:

1. <http://www.press-service.uz>
2. <http://www.gov.uz>
3. <http://www.lugat.uz>

TEST SAVOLLARI

1. O'quv jarayonining asosiy funksiyalari nimadan iborat?

- 1) Ta'lim beruvchi 2) Tarbiyalovchi 3) Rivojlantiruvchi
- a. 1
- b. 1 va 2
- c. 2
- d. 1 va 3
- e. 1,2, va 3

2. Respublikamizda "Ta'lim to'g'risida" gi qonun qachon qabul qilindi.

- a. 29 avgust 1997 yil Oliy majlisning XI sessiyasida
- b. 2 sentyabr 1994 yil Oliy majlisning VIII sessiyasida
- c. 10 avgust 1992 yil Oliy majlisning VIII sessiyasida
- d. 29 avgust 1995 yil Oliy majlisning VII sessiyasida
- e. 2 sentabr 2000 yil Oliy majlisning IX sessiyasida

3. Kimyo o'qitish metodikasi fan sifatida nechanchi asrda vujudga keldi.

- a. XVIII asr urtalarida
- b. XVIII asr ohirlarida
- c. XIX asr boshlarida
- d. XIX asr urtalarida
- e. XX asr boshlarida

4. Kadrlar tayyorlash milliy dasturiga ko'ra ta'lim-tarbiya sohasidagi islohatlarni hayotga tadbqiq qilish necha bosqichda olib boriladi?

- a. 1
- b. 2
- c. 3
- d. 4
- e. 5

5. O'quvchilar tafakkurining bilimlarni egallashdagi o'z betinshe fikrlar darajasiga ko'ra o'qitish metodlari qanday turlarga ajratiladi?

- a. reproduktiv va muammoli-izlanish;

- b. induktiv va deduktiv;
- c. og'zaki va amaliy
- d. bilishga doir o'yinlar va o'quv munozaralari
- e. talabalar qo'yish va rag'batlantirish

6. Kimyo o'qitish metodikasi qaysi fanlar bilan uzviy bog'langan?

- a. Falsafa va Iqtisodiyot
- b. Ekologiya va Biologiya
- c. Pedagogika va Kimyo
- d. Fizika va Matematika
- e. Kimyo va Tarix

7. O'quv tajribasi qanday turlarga bo'linadi?

- a. induktiv va deduktiv
- b. og'zaki, ko'rgazmali, amaliy
- c. reproduktiv va muammoli-izlanish
- d. bilishga doir o'yinlar va o'quv munozara
- e. barchasi to'g'ri

8. Olingan bilim va malakalarni tadbiiq etish darslarga quyidagilardan qaysilari kiradi?

- 1) amaliy mashg'ulot; 2) eksperimental masala yechish; 3) mashqlar darsi;
  - 4) hisoblashga oid masalalar yechish; 5) asboblari loyihalash darsi
- a. 1 va 2
  - b. 2 va 3
  - c. 2,3 va 4
  - d. 1,2 va 4
  - e. 3,4 va 5

9. Respublikamizda geografiya oqitish metodikasini' rawajlantirishga u'les qosqan olimlarni ko'rsetin'.

- 1) I.Borisov 2) H.Usmonov 3) O.Sodikov 4) S.Yunusov
  - 5) Sh.Tolipov 6) A.Azimov 7) A.Ahmetov
- a. 1,2,3,4

- b. 2,3,4,5
- c. 1,5,6,7
- d. 2,3,6,7
- e. 4,5,6,7

10. Shaxs sanasin qa'liplestirivshi metodlarga to'mendegilerden qaysilari kiredi?

- a. sa'wbet
- b. lektsiya
- c. tartis
- d. u'lgi ko'rsetiw
- e. barlig'i

11. Oqiwshilar oqitiwshinin' basshilig'i astinda sabaqqa bayan etilgen a'hmiyetli teoriyalik nizam-qag'iydalardianiqlawg'a qaratilgan laboratoriya islerin g'arezsiz isleytug'in sabaq qanday ataladi?

- a. Lektsiya;
- b. A'meliy shinig'iw;
- c. Laboratoriya;
- d. Sinaq;
- e. Konferensiya;

12. U'zliksiz ta'lim to'mendegi ta'lim tu'rlerin o'z ishine aladi.

- a. mektepke shekemgi ta'lim, uliwma orta ta'lim
- b. orta-arnawli, ka'sip-o'ner ta'limi,joqari ta'lim
- c. joqari oqiwdan keyingi ta'lim
- d. kadrlar sheberligin asiriw ha'm qayta tayarlaw, mekteptan tisqari ta'lim
- e. juwaplarding'barlig'i duris

13. Oqiwshilardi g'arezsiz pikirlewge u'yretiwshi metod qanday ataladi?

- a. Lektsiya
- b. Seminar
- c. Sinaq sabag'i;

- d. Biliwge tan oyin ta'rzinde o'tkeriletug'in sabaq
- e. A'meliy shinig'iw;

14. «Innovatsiya» so'zinin' ma'nisi.

- a. Sheberlik
- b. Jan'aliq kiritiw
- c. Bala jeteklewshi
- d. U'yretiw

15. Virtual oqitiw formasi qanday a'melge asiriladi.

- a. Da'sturiy emes ta'rzde
- b. Da'sturiy emes ta'rzde
- c. Araliqli ta'rzda.
- d. Texnologiyaliq ta'rzda.

16. Mug'allim baqlawinda haxiyqiy turmisqa maksimal da'rejede jaqinlastirilg'an jag'daylardi jaratiw

- a. Innovatsiya
- b. Imitatsiya
- c. Kvalimetriya
- d. Interaktivlik

17. Qatnasshildin' ko'nlikpe ha'm ta'jriybelerin, olardi birar na'rsege salistirmali qatnasig'in o'zgeritiwge bag'darlag'an, toparg'a mo'lsherlengen interaktiv oqitiw usuli

- a. Oyinlar
- b. Trening
- c. Debatlar
- d. Metodika

18. Shaxstin' tu'rli iskerlik tu'rlerin jetiskenlik penen o'zlestiriwdi belgileytug'in tuwma barliq aqiliy qa'biliyetler toplami.

- a. Uqiyliliq
- b. Intellekt
- c. Keleshek

d. Qa'biyyet

19. Qarama-qarsi ko'z qaraslardin' o'z-ara tartisi ol oqiwshilardin' kritikaliq pikirlewge, tu'rli ma'selelerdi u'yreniwge u'yretiwshi metod

a. Insert

b. Debatlar

c. Klaster

d. Pikrler hu'jumi

20. Reyting so'zi qanday ma'nisti bildiredi.

a. Da'rejelew

b. Tu'rlew

c. Bahalaw

d. Toparlastiriw

21. Insa'niyat ta'repinen toplang'an ma'deniy bayliqti iyelew menen baylanisli iskerlik

a. Miynet iskerligi

b. Oqiw-biliw iskerligi

c. Ka'sipge bag'darlaniw

d. Oyin iskerligi

22. Ha'reketler izbe –izligi duris sho'lkemlestiriwge logikaliq pikirlewge, u'yrenip atirg'an predmet tiykarinda ko'p, tu'rlishе pikirlerden, mag'liwmatlardan kerakligin tan'lap aliwdi u'yretiwge qaratilg'an metod

a. Tarmaqlar metodi

b. Sa'wbet metodi

c. Menyu metodi

d. Blits-oyin metodi

23. Mashqalali jag'day, oqiw mashqalasin sheshimin izlew, mashqalasin sheshiw ha'm oni tekseriw siyaqli basqishlar qaysi ta'lim texnologiyalari basqishlari esaplanadi?

a. Modulli ta'lim texnologiyalari

b. Mashqalali ta'lim texnologiyalari

c. Rawajlantirish ta'lim texnologiyalari

d. Aktiv oqitish metodlari

24. Pedagogikaliq protsess qa'siyetlerin biliw, oni sho'lkemlestirish ha'm ha'rekette keltirish sheberligi ne delinedi?

a. Pedagogikaliq protsess

b. Pedagogikaliksheberlik

c. Pedagogikalik texnika

d. Pedagogikalik iskerlik

25. Mashqali ta'limnin' da'slepki basqishi ne?

a. Oqitish mashqalasi

b. Mashqalali jag'day

c. Mashqalanin' sheshimi

d. Mashqalanin' sheshimin tekserish